

Ján Valovič - reštaurátor, organár, člen Komory reštaurátorov

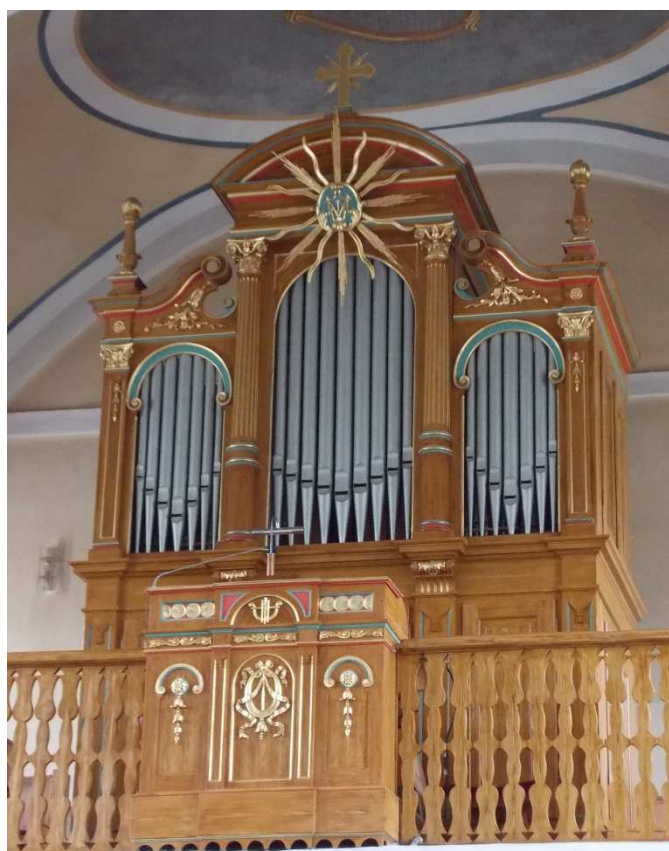
Trnavská cesta 931/44, 926 01 SEREĎ, SK

IČO: 369 186 01, DIČ: SK 10 33 57 09 56

GSM: +421 905 362 873

e-mail: janvalovic@stonline.sk tel.: 0905/362 873

Reštaurovanie nástrojovej časti organa v kostole sv. Michala Archanjela v Dolnej Tižine

Dokumentácia vykonaných reštaurátorských prác

(Záverečná správa)

Sereď 15. september 2015

OBSAH

Obsah	2
1. Základné údaje o predmete reštaurovania	3
2. Z histórie nástroja	4
3. Technický opis nástroja	5
3. 1. Traktúry	5
3. 2. Vzdušnice	7
3. 3. Hrací stôl	9
3. 4. Vzduchový systém a mechy	11
3. 5. Opis jednotlivých registrov	12
3. 5. 1. Prospektové píšťaly	12
3. 5. 2. Principal 8´	13
3. 5. 3. Octav 4´	14
3. 5. 4. Gedackt 8´	15
3. 5. 5. Gemshorn 8´	16
3. 5. 6. Salicional 8´	16
3. 5. 7. Mixtur 3 fach $2^{2/3}$ ´	17
3. 5. 8. Cello 8´	19
3. 5. 9. Subbass 16´	19
4. Reštaurovanie v roku 2014 / 2015	20
4. 1. Hrací stôl	20
4. 2. Traktúry	22
4. 3. Vzduchové kanály (vzduchovody)	24
4. 4. Sústava mechov	24
4. 5. Vzdušnice	32
4. 6. Drevené píšťaly	35
4. 7. Kovové píšťaly	38
4. 8. Intonácia a ladenie	39
4. 9. Technické časti organovej skrine	39
5. Záver	40
6. Prílohy	41
6. 1. Obrazové prílohy – kótovanie pozície organa	41
6. 2. Zoznam obrázkov	42
6. 3. Zoznam tabuliek	43
6. 4. Zoznam grafov	44
6. 5. Kópia rozhodnutia KPÚ Žilina č.: KPUZA-2014/12591-2/43464/PIE	45
6. 6. Dokumentácia na DVD nosiči	47

1. ZÁKLADNÉ ÚDAJE O PREDMETE REŠTAUROVANIA

Názov pamiatky:	organ
Číslo v Ústrednom zozname PF:	72 / 0
Názov objektu:	Rímskokatolícky kostol sv. Michala Archanjela
Obec:	Dolná Tižina
Kraj:	žilinský
Vlastník:	Rímskokatolícka cirkev, farnosť Dolná Tižina 031 04 Dolná Tižina 222
Umiestnenie:	západná empora
Datovanie:	1906
Autor:	Karel Neusser, Nový Jičín
Sloh:	eklekticismus
Organová skriňa:	drevená architektúra skrine s povrchovou úpravou fládrovaním v odtieni tmavého dubu, ornamentálna výzdoba je z lipového dreva s metalickou fóliou
Materiál organovej skrine:	smrekové a lipové drevo
Materiály nástrojovej časti:	smrekové, dubové, bukové a orechové drevo, koža, železný a mosadzný drôt. Väčšie kovové píšťaly sú zo zinkového plechu, menšie sú z organového kovu (zliatina cínu a olova)
Realizácia reštaurovania:	začiatok prác: 19. 9. 2014 ukončenie prác: 14. 9. 2015

2. Z HISTÓRIE NÁSTROJA

Organ vo farskom kostole v Dolnej Tižine bol postavený pravdepodobne v roku 1906. Keďže farský archív z tohto obdobia nie je zachovaný, privádza nás k tomuto roku iba nepriama indícia. Vnútorne strany mechu boli z dôvodu utesnenia polepené papierom z prevažne nemeckých novín, všetkých datovaných do r. 1906. Keďže neexistuje predpoklad (a ani pri odstraňovaní kože sa nepotvrdil), že by mech bol pred posledným reštaurovaním niekedy rozobraný, je takmer isté že nástroj vznikol v tomto roku (najneskôr o rok neskôr). Neusserova dielňa zrejme z úsporných dôvodov siahla k najlacnejšiemu riešeniu zatesnenia vnútorných strán dosák mechu. Či išlo skutočne o trvácne riešenie, sa dá silne pochybovať. Isté je, že k podobným lacným praktikám pristupovali i iné firmy.

Niekoľko opráv je zaznamenaných nápismi ceruzkou na hornej časti registrovej dosky:

„*Oprava fy Gábor Košice / pracovníci Gábor a Reibel / VII 1949*“

„*Opravu provedli varhanáři z Kutné Hory / Havlíček St. a Franc Jiří*“

„*Opravu previedol Milan Ševčík / a synovia / VII 2002*“.

Karel Boromejský Neusser bol organárom v Novém Jičíně. Narodil sa 2. 11. 1844 ako piate dieťa organára Jana Neussera a jeho manželky Zuzany. Vyučil sa v otcovej dielni a v rokoch 1866 – 1867 sa zdokonaľoval u rakúskych organárov, najmä u Josepha Loypa vo Viedni. V roku 1869 sa Karel ujal otcovej dielne a presťahoval sa do domu č. 211, ktorý mu jeho otec kúpil za 6 350 zlatých. V roku 1881 založil napokon na pozemku „Purkmistrovské zahrady“ v Novém Jičíně „Továrnu na varhany a harmonia“, ktorá spočiatku úspešne konkurovala aj inak veľmi úspešnému závodu bratov Riegerovcov (Gebrüder Rieger) zo sliezkeho Krnova (vtedy Jägerndorf).

Vo svojich začiatkoch naviazal Karel Neusser na dobrú povesť otcovej dielne a v mnohých prípadoch modernizoval či prestavoval jeho nástroje. Približne od roku 1877 začal stavať kužeľové vzdušnice. V roku 1881 vystavoval na výstave vo Viedni pneumatický nástroj (I/8) podľa systému Weigle a od roku 1894 začal stavať aj nástroje s pneumatickými traktúrami. Bohužiaľ súpis nástrojov K. Neussera nie je dokončený, preto mnohé podstatné informácie chýbajú.

Karel Neusser úspešne podnikal aj na Slovensku. Dôkazom sú jeho nástroje v Ružindole (II man.) Dolnej Tižine (I. man.), Súľove (I. man. pôvodne pre farský kostol v Terchovej), Voderadoch pri Trnave (I. man, pneumatické traktúry), farskom kostole v Liptovskom Mikuláši (II. man.) a mnoho desiatok ďalších.

Firma ťažko doplatila na vojnové pôžičky Rakúsko-Uhorsku, ktorých nevyplatenie po rozpade monarchie v r. 1918 prinieslo najprv úpadok a nakoniec aj zánik tejto továrne. Karel Boromejský Neusser zomrel 9. 2. 1925 v Novém Jičíně.

3. TECHNICKÝ OPIS NÁSTROJA

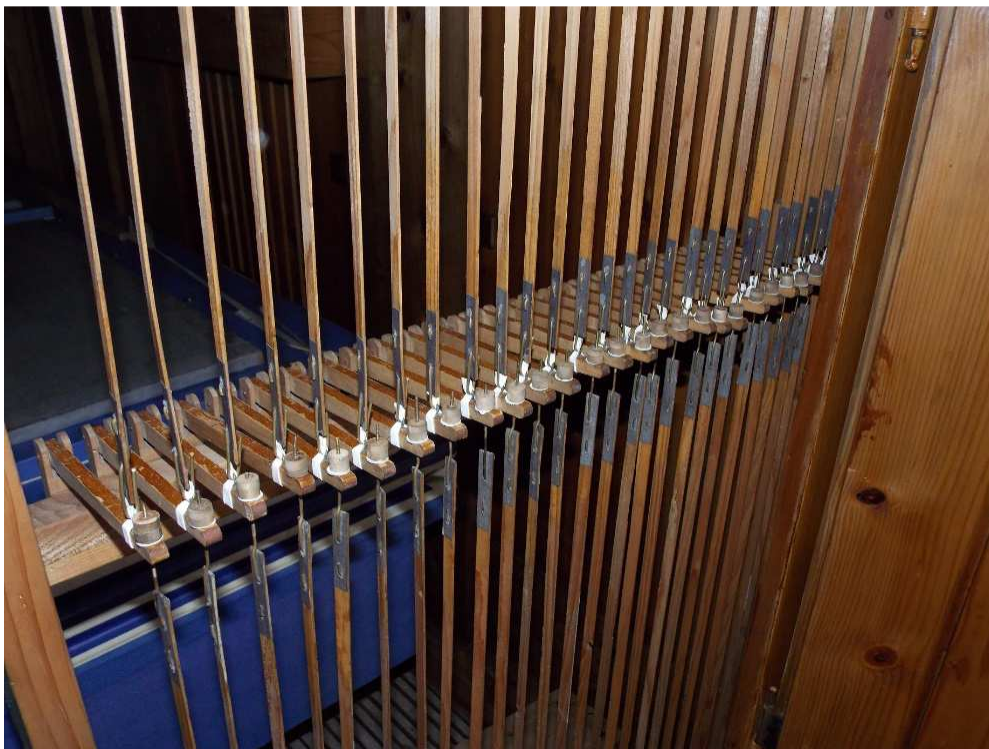
Jednomanuálový organ s pedálom postavila firma Karola Neussera z Nového Jičína pravdepodobne v roku 1906. Nástroj má mechanické traktúry a kuželové vzdušnice. Hrací stôl nástroja je samostatný, stojí pred nástrojom na osi symetrie orientovaný tak, aby mal organista priamy výhľad na oltár. Keďže bolo potrebné zachovať za organom prechod ku vchodovým dverám, bol hrací stôl zapustený do balustrády, čomu zodpovedá aj výtvarné ozdobné stvárnenie jeho čelnej dosky, viditeľnej priamo z lode kostola. Nástrojová časť je v jednej neoslohovej organovej skrini.

3. 1. Traktúry

Hracia i registrová traktúra je mechanická, abstraktová.

Manuálová hracia traktúra má technické riešenie typické pre Neusserove mechanické nástroje. Od hracieho stola sú abstrakty privedené pod mech, kde sú rozdelené na C a Cis stranu. K vzdušnici prichádzajú po vnútorných bočných stenách sokla skrine. Tu sú abstrakty prerušené lištou s jednoramennými pákami - zariadením s dvojitou funkciou:

- a) ďalšia možnosť regulácie pomocou drevenej matičky (jedna je na konci klávesu)
- b) využitie jednoramennej páky, v tomto prípade „do pomala“ pre uľahčenie chodu.

*Obr. 1: Sústava jednoramenných pák Cis strany manuálovej hracej traktúry
- stav po reštaurovaní.*

Obr. 2: Detail kožovania kovového oka jednoramennej páky - stav po reštaurovaní.

Pedálová hracia traktúra smeruje od hracieho stola popod mech na hriadeľovú dosku, ktorá je umiestnená zvisle medzi mehom a zadnou stenou nástroja. Z nej sú vedené krátke abstrakty k sústave dvojramenných pák. Abstrakty sú pre možnosť regulácie ukončené mosadzným drôtom so závitom a regulačnou drevenou maticou. Druhá strana každej dvojramennej páky dvíha drevený bodec, ktorý ovláda príslušnú excentricky uloženú pedálovú tónovú lištu.

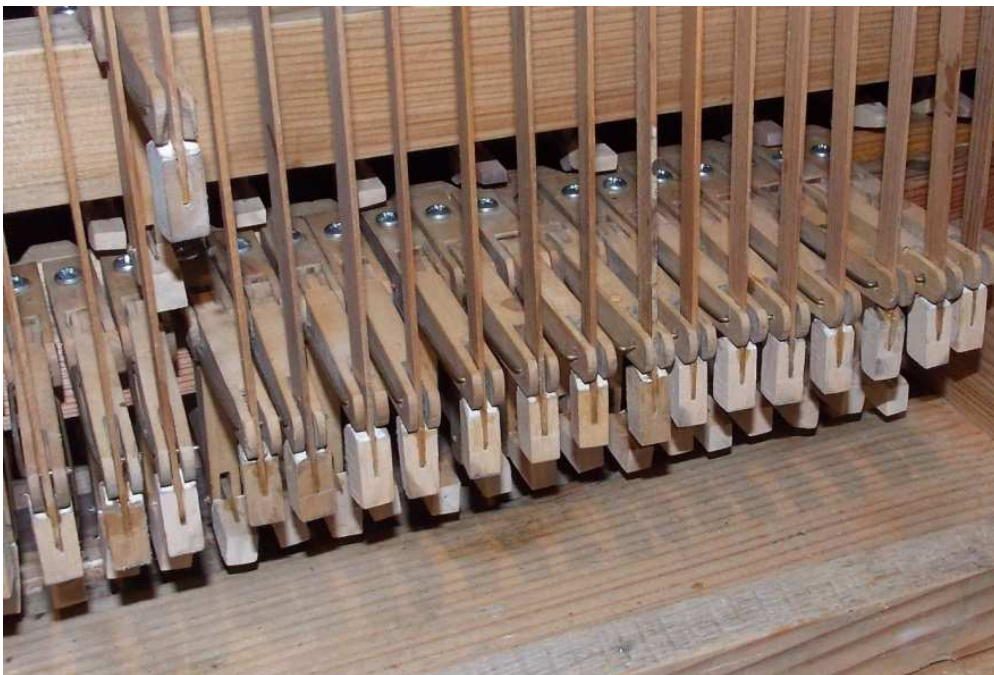
Obr. 3: Hriadeľová doska, nad ňou sústava dvojramenných pák pedálovej hracej traktúry - stav pred reštaurovaním.

V prípade registrovej traktúry ide u Neussera o progresívnejšie riešenie ako napríklad v nástroji z roku 1891 v rímskokatolíckom kostole v Ružindole (okres Trnava). Kým v staršom nástroji veľká dvojramenná páka tlačí na veľký rovnobežne stúpajúci ventil umiestnený priamo v registrovej kancele, v ťižinskom nástroji už Neusser prebral riešenie firmy Rieger, pri ktorom sú abstrakty privedené priamo do registrového kanála a napojené na ventily upevnené cez kožený pánt.

*Obr. 4: Pohľad do registrového kanála na abstrakty, ktoré otvárajú ventily
- stav po reštaurovaní.*

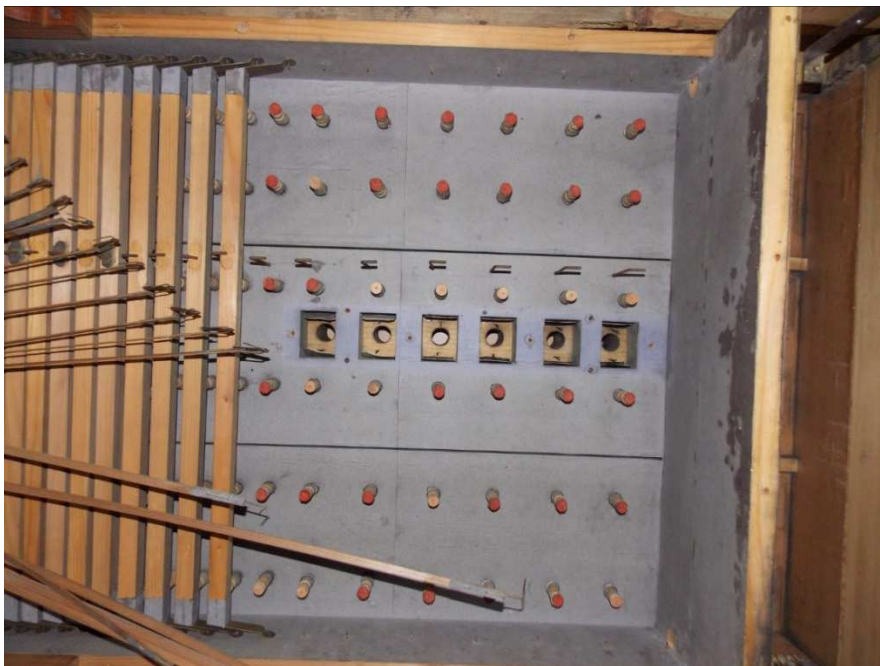
Vypracovanie všetkých komponentov traktúr je zrealizované v nadpriemernej kvalite, to je však pre Neusserovu dielňu typické. Uholníky sú drevené, pričom v každom je z boku vsadené oceľové pero tvaru „L“ ktoré kratším koncom zapadá do prevrtaného ukončenia uholníka. Abstrakty sú ukončené dreveným „dorazmi“ ktorými sa opierajú o uholníky. Aby abstrakt z uholníka nevypadol, fixuje ho vyššie spomenuté pero vyrobené zo žíhaného mosadzného drôtu (abstrakt je teda prevrtaný).

*Obr. 5: Prepojenie abstraktov s uholníkmi hracej traktúry
(pohľad do spodnej časti hracieho stola) - stav po reštaurovaní.*

3. 2. Vzdušnice

Manuálová i pedálová vzdušnica je klasická kužeľová, s registrovými kancelami. V podstate sa nijako nelíšia od vzdušníc iných firiem z tohto obdobia. Tónové lišty sú zavesené excentricky na pružných mosadzných ramienkach.

Obr. 6: Pohľad na čiastočne demontované tónové lišty manuálu a otvorené komory transmisie Gedackt / Gemshorn - stav pred reštaurovaním.

Manuálová vzdušnica obsahuje transmisné zariadenie pre tóny veľkej oktávy registra Gemshorn, ktorý v tejto polohe využíva píšťaly registra Gedackt (v rozsahu C – H, 12 píšťal). V podstate sa jedná len o spätné ventily nalepené na steny registrových kanciel týchto dvoch registrov. Sú to pomerne veľké kožené štvorce nalepené v hornej časti. V podstate totožným spôsobom pracovali aj extenzné zariadenia firmy Rieger. Je tu však predsa len jeden rozdiel. Kým firme Rieger sa podarilo nájsť správnu „menzuráciu“ týchto spätných ventilov, u Neussera je zariadenie v podstate defektné. Problém sa prejavil v plnej miere pri ladení. Keďže píšťala dostáva vzduch z dvoch kanciel (Gemshorn alebo Gedackt) ktoré majú rozdielnu spotrebu vzduchu, i rozdielnu veľkosť kužieliek (Gedackt ich má väčšie), nedajú sa pre rôzne hodnoty prítoku vzduchu píšťaly v rozsahu C – H naladiť zodpovedne (u Gemshornu sú píšťaly podladené). Ešte väčšia komplikácia nastáva, ak sú zapnuté oba registre – vtedy je píšťala podstatne nadladená. Je to však spôsobené aj neskutočne vysokými výrezmi píšťal.

Obr. 7: Pohľad do „komôr“ transmisie Gedackt / Gemshorn so spätnými ventilmi a ich „dorazmi“ v otvorenej polohe - stav po reštaurovaní.

3. 3. Hrací stôl

Samostatne stojaci hrací stôl obsahuje ovládacie prvky nástroja a je centrom, odkiaľ organista ovláda celý nástroj. Obsahuje nasledovné časti:

- a) **Manuálová klaviatúra** s rozsahom C – f³ (54 klávesov). Poťah celých (dlhších) kláves bol z plastu, nepôvodný, na mieste zabrusovaný veľmi neprofesionálnym spôsobom. Kratšie klávesy sú z ebenu.
- b) **Pedálova klaviatúra** s rozsahom C – c¹ (25 klávesov). Rám je dubový, samotné tóny zo smreku. Nášľapné plochy tónov sú z dubu, kratšie morené na čierne.

Nad manuálovou klaviatúrou je doska s registrovými manubriami. Ich technické riešenie je typické pre Neussera. Register sa zapína stlačením manubria smerom dolu a jeho miernym povytiahnutým. Vypínanie sa realizuje nepatrným zatlačením manubria od klaviatúry, pričom ho pružina vráti do pôvodnej pozície. Názvy sú označené na čelnej strane manubrí na pôvodných porcelánových kruhových terčičkoch. Pod manubriami je mosadzný intarzovaný firemný štítok s mosadznými literami: „K. Neusser v Novém Jičíně.“

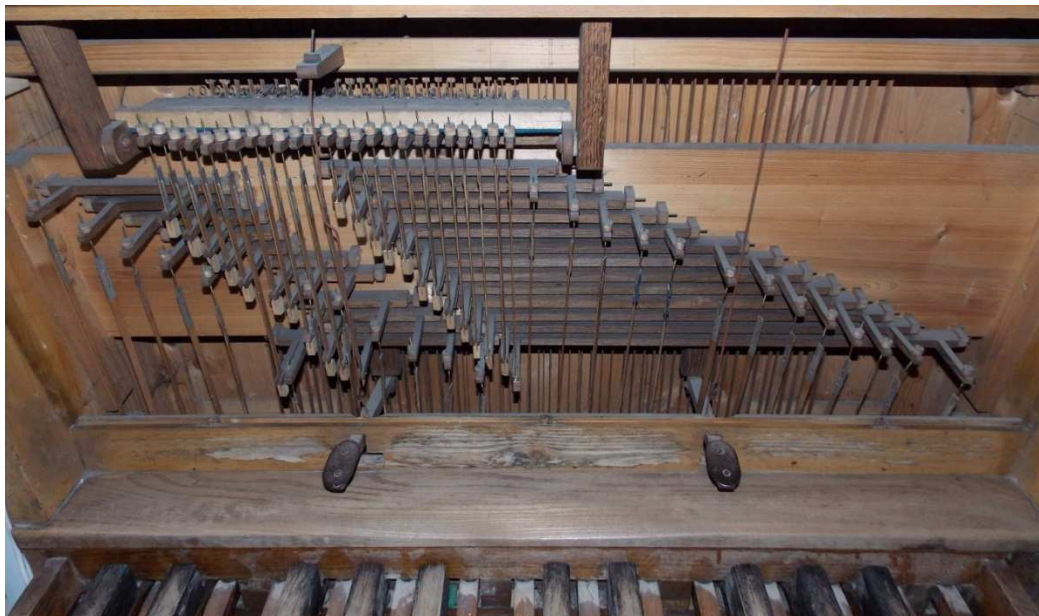

Obr. 8: Registrové manubriá a firemný nápis - stav po reštaurovaní.

Obr. 9: Celkový pohľad na hrací stôl nástroja - stav po reštaurovaní.

Nad prahom pedálnice sú dve páky (na zaháknutie vpravo) ovládajúce pevné kombinácie (kolektívy), ktoré nie sú označené. Ľavý kolektív zapína registre Principal 8', Gemshorn 8', Gedeckt 8' a Subbas 16'. Pravý je pre Tutti, zapína všetky ostatné registre a pedálovú spojku.

Obr. 10: Zariadenie pedálovej spojky v hracom stole (po odňatí krytu nad prahom pedálnice) - stav pred reštaurovaním.

Pedálová spojka je riešená ako preklápacia (Wippenkoppel) ovládaná manubriom s označením „Coppel / Ped.-Man.“. Od pedálu je prostredníctvom hriadeľovej dosky privedený signál na dvojramennú páku, ktorá má horizontálne pohyblivú os. Na opačnej strane páky je zárez ktorým prechádzajú abstrakty manuálovej hracej traktúry. Na manuálových abstraktoch (v rozsahu C – c¹) sú naglejené drevené zarážky. Pokiaľ je pedálová spojka zapnutá, os dvojramenných pák je zodvihnutá a voči manuálovým zarážkam je v zábere. Pedálové klávesy tak ťahajú aj abstrakty manuálu.

Obr. 11: Ramienka pedálovej spojky vo vypnutej polohe - stav po reštaurovaní.

3. 4. Vzduchový systém a mechy

V sokli organovej skrine je umiestnený dvojfaldový zásobný mech francúzkeho typu (dolný fald smerom dovnútra, horný smerom von). Na jeho spodnej strane je čerpací jednofaldový klinový mech, ku ktorému je pripojená páka pre calcanta (mechára - šliapača mechov). Páka tlačí na mech cez kovový tŕň na masívnom kovovom pánte. Páka je voči čerpaciemu mechu fixovaná reťazou.

Obr. 12: Spojenie páky calcanta s čerpacím mechu - stav po reštaurovaní.

Hlavný vzduchovod vystupuje z mechu pri ľavej bočnej stene nástroja (pri čelnom pohľade) a napája sa na registrový kanál v strede medzi vzdušnicami.

Obr. 13: Sústava mechov so zvislým vzduchovodom – stav po reštaurovaní.

Nie je najšťastnejším riešením, že manuálová i pedálová vzdušnica je zásobovaná vzduchom iba cez jeden vzduchový kanál, nakoľko si vzdušnice navzájom „kradnú“ vzduch. Všeobecne sa však jedná o bežné riešenie malých organov.

Obr. 14: Dvojfaldový zásobný mech francúzskeho typu. Popred mech prechádzajú abstrakty C strany tónovej manuálovej traktúry, napravo vidieť hriadeľovú dosku pedálovej traktúry - stav po reštaurovaní.

3. 5. Opis jednotlivých registrov

Vzdušnica hlavného stroja stojí na úrovni prospektu. Tónové lišty (Wellenbret) sú radené nasledovne (zľava doprava pri čelnom pohľade): h^0 , g^0 , ds^0 , cs^0 , f^0 , a^0 , $f^3 \rightarrow cs^1$ (diatonicky), $H \rightarrow Cs$ (diatonicky) /os symetrie organa/ $C \rightarrow B$ (diatonicky), $c^1 \rightarrow e^3$ (diatonicky), gs^0 , e^0 , c^0 , d^0 , fs^0 , b^0 .

V tabuľkách udávam rozmery referenčných píšťal (všetky „c“ a „f“) registrov. V grafoch je zobrazené ich porovnanie s „normálnou menzúrou“ (normovým princípálom) označovaným aj skratkou NM. Registre uvádzam v poradí, v akom stoja na vzdušnici od prospektu.

3. 5. 1. Prospektové píšťaly

Rekvirácia kovov na vojnové účely na sklonku 1. svetovej vojny postihla i tento nástroj. Zrekvirovaných bolo všetkých 23 prospektových (predných) píšťal¹. Nevieme kedy boli píšťaly nahradené, dá sa predpokladať že po roku 1920. Tieto však už neboli vyrobené z ušľachtilého organového kovu (zliatina cínu a olova s podielom cínu až 75%), ktorý prepožičiava píšťálam nielen osobité zafarbenie zvuku, ale svojím vysokým leskom dôstojne dopĺňa aj architektúru organovej skrine. Nahradené píšťaly sú vyrobené z menej hodnotného valcovaného zinkového plechu.

¹ Príkaz na rekviráciu vyhlásil minister vojny Rakúsko-Uhorskeho cisárstva v roku 1916. Týkala sa všetkých kostolov na území monarchie. Rekvirácii podliehali zvony a prospektové organové píšťaly. Vykonanie rekviračných rozhodnutí bolo prísne kontrolované (kópiu rekviračného protokolu obdržal i správca fary...). Pokiaľ boli na veži dva zvony, ponechal sa menší. Ak mal kostol tri zvony, zostal iba stredný. Všetky organy, postavené po roku 1850 prišli o prospektové píšťaly. Proti rekvirovaniu sa dali vybaviť i výnimky, jednalo sa však iba o významné kostoly (napr.: Dóm sv. Mikuláša v Trnave, Dóm sv. Martina v Bratislave...).

Súčasnú prospektívnu píšťalu boli pri reštaurovaní z finančných dôvodov doposiaľ v nástroji ponechané, no keďže ide o provizórnu náhradu z roku cca. 1920, odporúčame ich výmenu za repliky, teda detailné štýlové kópie originálov. Ako vzor nám poslúžia jestvujúce zinkové píšťaly, i viaceré zachované pôvodné prospekty Neusserových organov v iných lokalitách.

Nasledujúca tabuľka zaznamenáva prehľad rozmerov súčasných zinkových píšťal v prospekte. Píšťaly sú číslované zľava doprava, pričom píšťaly č.1-7 a č. 17-23 majú mať hornú úroveň závesu vo výške 890 mm, píšťaly 8-16 majú mať hornú úroveň závesu vo výške 1165 mm. Horné i dolné lábiá boli vysadené.²

číslo	tón	register	Ø	výška tela	výška nohy	šírka výrezu	výška výrezu	v. ladičky
1	h ⁰	P 8	53,0	667	460	36,9	10,9	575
2	g ⁰	P 8	62,5	840	380	43,3	12,5	735
3	ds ⁰	P 8	74,0	1050	300	51,7	15,2	940
4	cs ⁰	P 8	82,0	1177	220	59,3	16,5	1060
5	f ⁰	P 8	68,0	940	300	48,5	13,8	830
6	a ⁰	P 8	58,0	785	380	41,4	11,8	650
7	cs ¹	P 8	50,0	660	460	37,0	10,3	502
8	F	O 4	68,4	1140	460	49,6	14,2	830
9	Ds	O 4	74,0	1246	420	53,3	15,3	935
10	Cs	O 4	81,0	1355	380	56,6	16,4	1052
11	H	P 8	87,0	1375	340	65,6	18,2	1187
12	A	P 8	97,0	1495	300	73,3	20,1	13,45
13	B	P 8	93,0	1415	340	67,3	19,1	1260
14	C	O 4	85,0	1367	380	62,1	17,3	1115
15	D	O 4	77,0	1290	420	56,0	16,2	995
16	E	O 4	72,0	1135	460	53,0	15,2	878
17	c ¹	P 8	50,5	655	460	36,7	10,4	535
18	gs ⁰	P 8	61,0	795	380	44,4	12,8	690
19	e ⁰	P 8	71,2	995	300	50,8	14,5	880
20	c ⁰	P 8	87,5	1245	220	61,3	17,3	1117
21	d ⁰	P 8	77,0	1115	300	56,2	15,8	1000
22	fs ⁰	P 8	67,6	890	380	46,9	13,5	780
23	b ⁰	P 8	55,0	705	460	38,5	11,8	610

Tabuľka č. 1: Rozmery prospektívnych píšťal.

3. 5. 2. Principal 8´

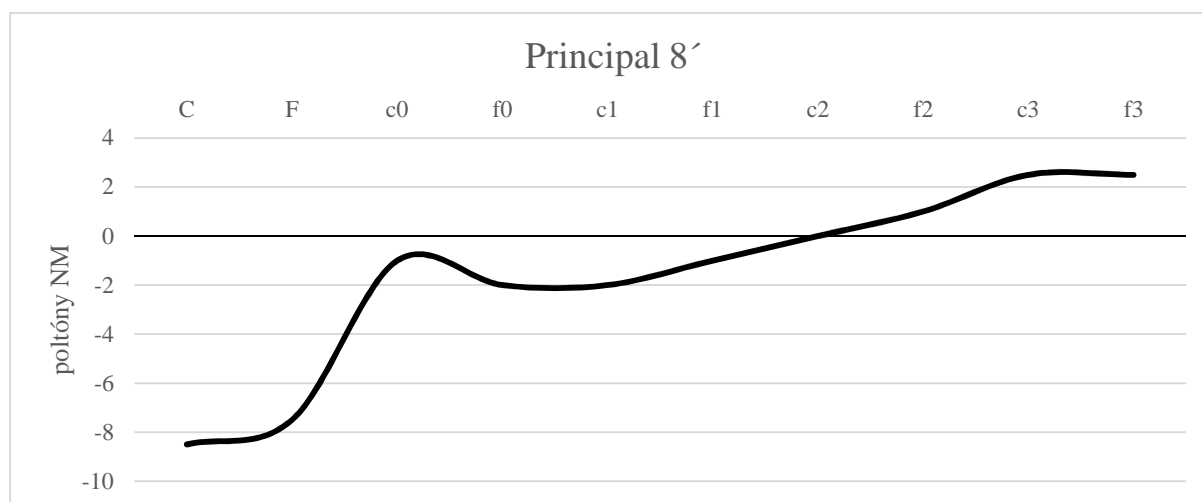
C – Gs drevené otvorené píšťaly zo smreku s intonačným valčekom, s invertovanými lábiami a drevenými bočnými bradami. Píšťaly C – Ds sú vykonávané zinkovými konduktmi na píšťalnicu registra Mixtur. V rozsahu A – cs¹ nepôvodné píšťaly v prospekte zo zinku. Od d¹ za prospektom (na vzdušnici) pôvodné otvorené cylindrické píšťaly z organového kovu. Horné lábiá sú špicaté, dolné polkruhové.

² Je tomu tak aj u pôvodných píšťal organa vo Voderadoch pri Trnave. Tie boli však neodborným zachádzaním tak poškodené, že najväčšie museli byť pri poslednom reštaurovaní vymenené za repliky.

Letované bočné brady po f^2 , od fs^2 sú písťaly bez brád. Písťaly sú signované nad láciom raznicou v polkruhovom tvare „PRINZIPAL“. Pod nápisom je razená hodnota tónu (všetko veľké písmená).

tón	Ø	hĺbka	š. v.	v. v.	tón	Ø	š. v.	v. v.
C		106,0	87,0	25,0	f^1	42,6	33,6	9,9
F		87,1	89,9	20,0	c^2	32,4	25,6	7,6
c^0	87,5		61,3	17,3	f^2	27,2	20,9	6,4
f^0	68,0		48,5	13,8	c^3	21,6	16,6	4,3
c^1	50,5		36,7	10,4	f^3	17,4	12,7	3,4

Tabuľka č. 2: Rozmery referenčných písťal registra Principal 8'.

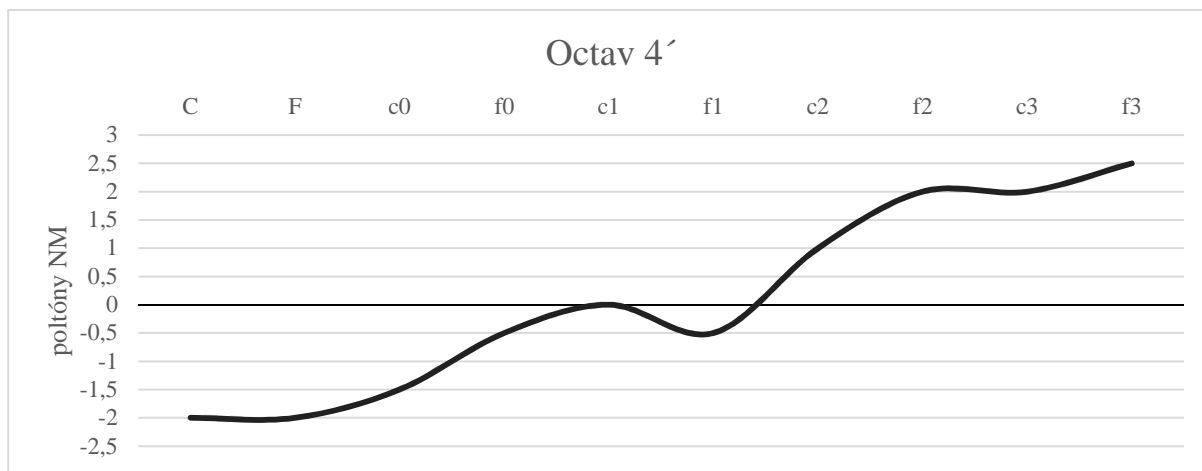
Graf č. 1.: Porovnanie registra Principal 8's NM.

3. 5. 3. Octav 4'

C – F nepôvodné otvorené cylindrické písťaly zo zinku v prospekte. Od Fs sú písťaly na vzdušnici. Fs – H sú zo zinku, ostatné z organového kovu. Zinkové písťaly majú horné i dolné láciá vysadené, vyletované cínovým plechom. Od c^1 register pokračuje otvorenými cylindrickými písťalami z organového kovu. Horné láciá sú špicaté, dolné polkruhové. Letované bočné brady len v rozsahu C – H. Od fs^2 sú písťaly ladené ústím (rezané na presno). Písťala „C“ je nad láciom signovaná „C (raznica)/ Octav 4 Fuss (písané rukou)“. Ostatné signované len „Oct 4“.

tón	Ø	š. v.	v. v.	tón	Ø	š. v.	v. v.
C	85,0	62,1	17,3	f^1	25,8	19,9	6,1
F	68,4	49,6	14,2	c^2	20,0	15,3	4,9
c^0	53,3	40,2	12,7	f^2	16,8	12,5	3,9
f^0	43,5	32,7	16,4	c^3	12,6	9,2	2,8
c^1	32,6	24,4	7,4	f^3	10,3	6,5	2,3

Tabuľka č. 3: Rozmery referenčných písťal registra Octav 4'.

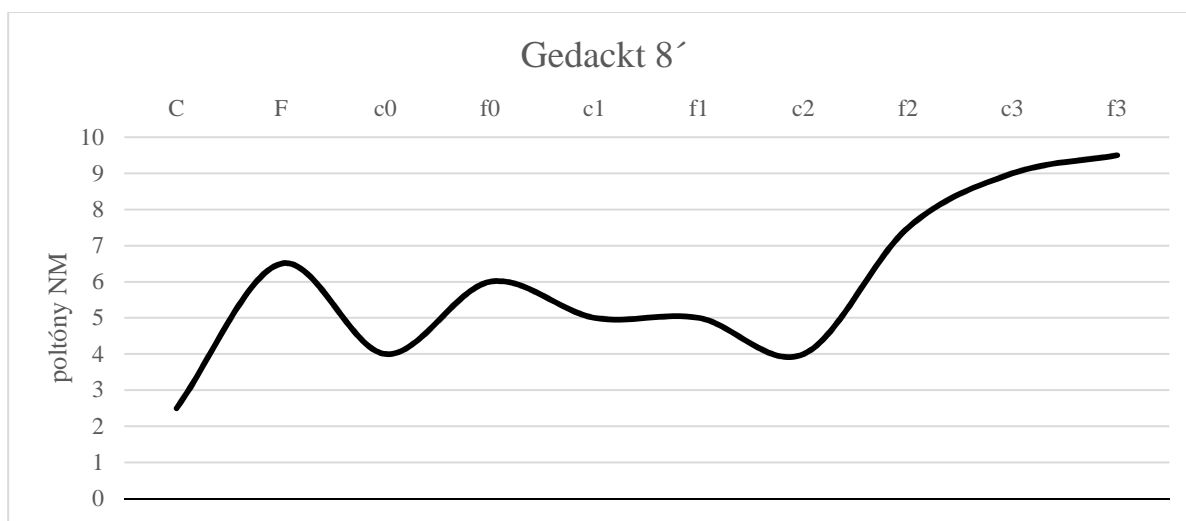
Graf č. 2: Porovnanie registra Octav 4' s NM.

3. 5. 4. Gedackt 8'

V celom rozsahu drevené kryté píšťaly. C – H majú píšťaly len jedno lábium s polkruhovým (kostrbatým) výrezom, od c^1 majú píšťaly lábia dve – na protiláhlých užších stenách. V rozsahu c^0 – h^2 sú držiaky zátok prevítané (jedná sa teda o Kryt rúrkový /Rohrgedackt/). Od c^3 nie sú držiaky prevítané a ide o klasický dvojlábiový Kryt 8'/Doppelgedackt/. Píšťaly sú signované raznicami nad lábium (vždy len nad jedným): „G“ (Gedackt) a názvom tónu.

tón	hĺbka	š. v.	v. v. A	v. v. B	tón	hĺbka	š. v.	v. v. A	v. v. B
C	101,4	79,4	31,7	43	f ¹	32,4	20,2	10,2	11,6
F	97,2	72,3	21,2	41,3	c ²	25,6	15,4	6,1	6,5
c ⁰	65,4	40,6	18,0	25,2	f ²	22,8	14,7	12,7	5,1
f ⁰	57,4	34,0	15,9	18,3	c ³	16,8	9,3	4,4	6,5
c ¹	40,0	24,4	10,1	13,9	f ³	14,1	7,4	3,1	3,8

Tabuľka č. 4: Rozmery referenčných píšťal registra Gedackt 8'.

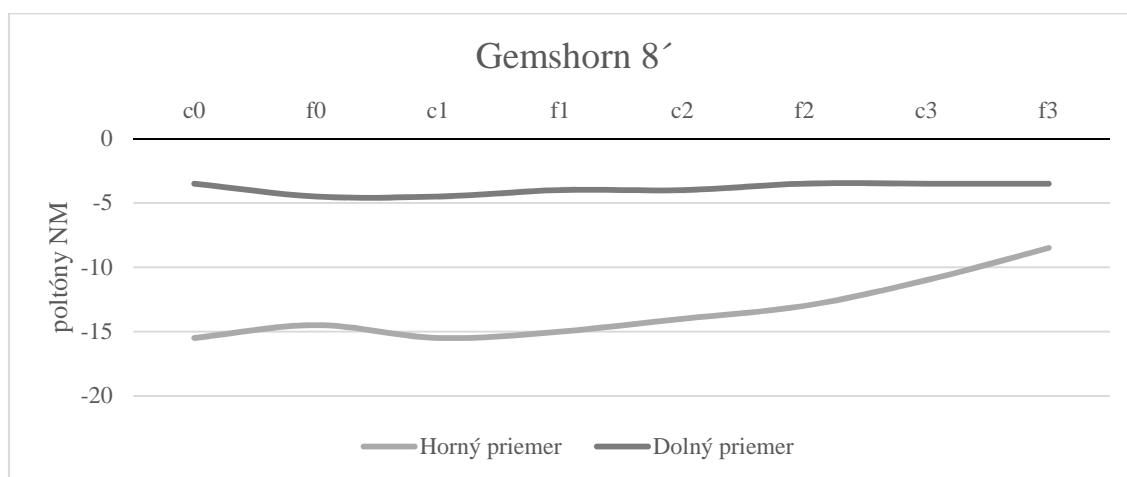
Graf č. 3: Porovnanie registra Gedackt s NM.

3. 5. 5. Gemshorn 8´

Register v rozsahu veľkej oktávy nemá vlastné píšťaly, ale hrajú tóny z registra Gedackt 8´. O problematickom riešení tejto transmisie som sa už zmienil. Počnúc tónom c^0 má register vlastné, otvorené kónické píšťaly, $c^0 - h^0$ zo zinku, s dreveným intonačným valčekom, od c^1 sú píšťaly z organového kovu a majú bočné letované brady až po f^3 . Horné lábiá sú trojuholníkové, dolné polkruhové, v prípade zinkových píšťal je pre tieto vletovaná vložka z organového kovu. Tóny sú nad lábiom signované raznicou, pod ňou názvom „Gemshorn“ písaným rukou.

tón	Ø A	Ø B	š. v.	v.v.A	v.v.B	tón	Ø A	Ø B	š.v.	v.v.A	v.v.B
c^0	73,9	47,0	51	16,2	19,4	c^2	27,3	17,7	19,7	6,1	7,6
f^0	60,4	39,5	40,8	12,9	16,1	f^2	22,4	14,7	16,5	5,3	7,6
c^1	45,4	27,9	32,6	9,9	12,5	c^3	17,1	12,0	12,5	3,9	4,6
f^1	37,0	23,3	25,7	8,2	10,2	f^3	14,1	10,7	10,3	3,7	4,1

Tabuľka č. 5: Rozmery referenčných píšťal registra Gemshorn 8´ (register je vybudovaný len v rozsahu $c^0 - f^3$).

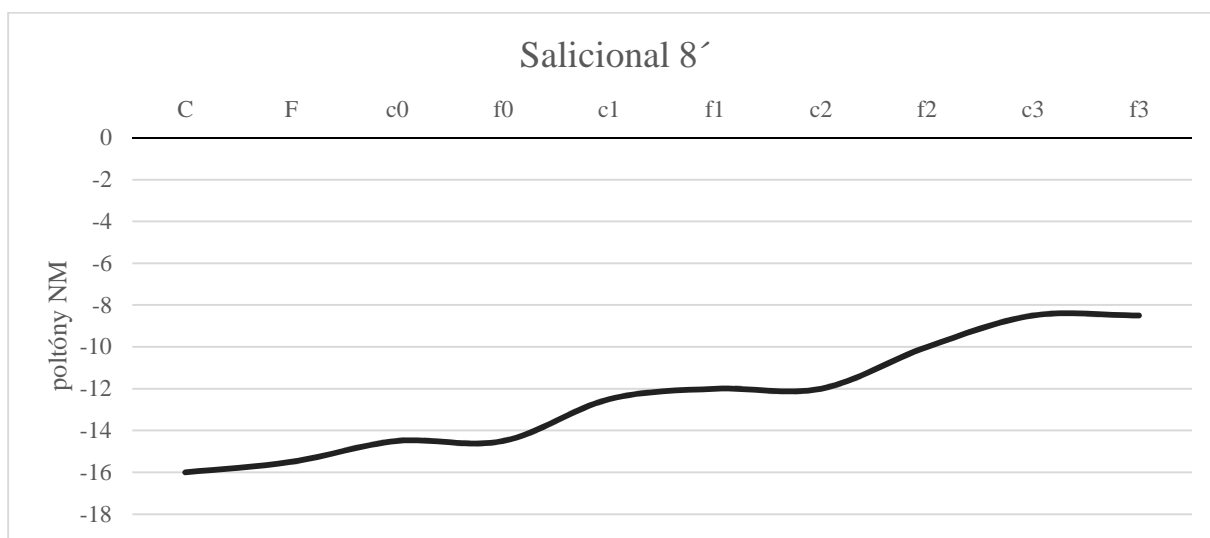
Graf č. 4: Porovnanie registra Gemshorn s NM.

3. 5. 6. Salicional 8´

V celom rozsahu otvorené, úzko menzúrované píšťaly. $C - h^0$ sú píšťaly zo zinku, majú vysadené horné i dolné lábiá a drevený intonačný valček. Od c^1 sú píšťaly z organového kovu, horné lábiá špicaté, dolné polkruhové, skriňové brady po f^3 . Zinkové píšťaly sú signované nad lábiom len názvom tónu, píšťaly z organového kovu názvom tónu a nad ním rukou písanou literou „S“ (Salicional).

tón	Ø	š. v.	v. v.	tón	Ø	š. v.	v. v.
C	78,8	49,9	14	f^1	26,3	17,6	4,9
F	64,0	38,6	12,8	c^2	19,6	13,8	3,7
c^0	47,7	30,8	11,5	f^2	16,8	10,8	3,5
f^0	39,6	23,7	8,8	c^3	13,3	8,2	2,8
c^1	31,8	22,4	6,6	f^3	10,8	5,9	2,4

Tabuľka č. 6: Rozmery referenčných píšťal registra Salicional 8´.

Graf č. 5: Porovnanie registra Salicional 8' s NM.

3. 5. 7. Mixtur 3 fach 22/3'

Mixtúra v pomerne netradičnom zložení, ktoré malo zabrániť oktávovej (divokej) repetícií a prevahe kvínt v jej zložení: C: $2^{2/3}'$ 2' 1'

c¹: 4' $2^{2/3}'$ 2'

Všetky píšťaly tohto registra sú otvorené cylindrické. Zinkové píšťaly obsahuje len I. rad v rozsahu C – H. Letované bočné brady majú píšťaly v I. rade v rozsahu C – h⁰, v II. rade po f¹. Tretí zbor je celý bez brád. Signovanie píšťal dané ich polohou či menzuráciou je pre Neussera typické: Poloha $2^{2/3}'$ (priebežný rad) je signovaný na C: „C (raznica) / Quinte 3 f (písané rukou)“ na ostatných píšťalách je len skrátene „quint 3f.“, na najmenších len „q“. Dvojstopový rad (tiež priebežný) je signovaný na C: „C (raznica) / Octav 2 f (rukou)“. Štvorstopový rad (c¹ – f³): „Fugara“, na menších skratkou „fug“ a najmenší 1' zbor (C – h⁰) len „1 f“.

tón	poloha	Ø	š. v.	v.v.A	v.v.B	tón	poloha	Ø	š. v.	v. v.
C	$2^{2/3}'$	68,2	38,9	11,4	14,7	f ¹	4'	21,1	14,8	4,7
F	$2^{2/3}'$	55,3	30,5	9,1	11,5	c ²	4'	15,2	10,9	3,3
c ⁰	$2^{2/3}'$	41,0	23,0	7,8	9,2	f ²	4'	12,8	8,2	2,7
f ⁰	$2^{2/3}'$	33,2	19,1	5,9	7,3	c ³	4'	9,7	6,7	2,3
c ¹	4'	25,8	18,7	5,5	-	f ³	4'	7,7	4,9	2,2

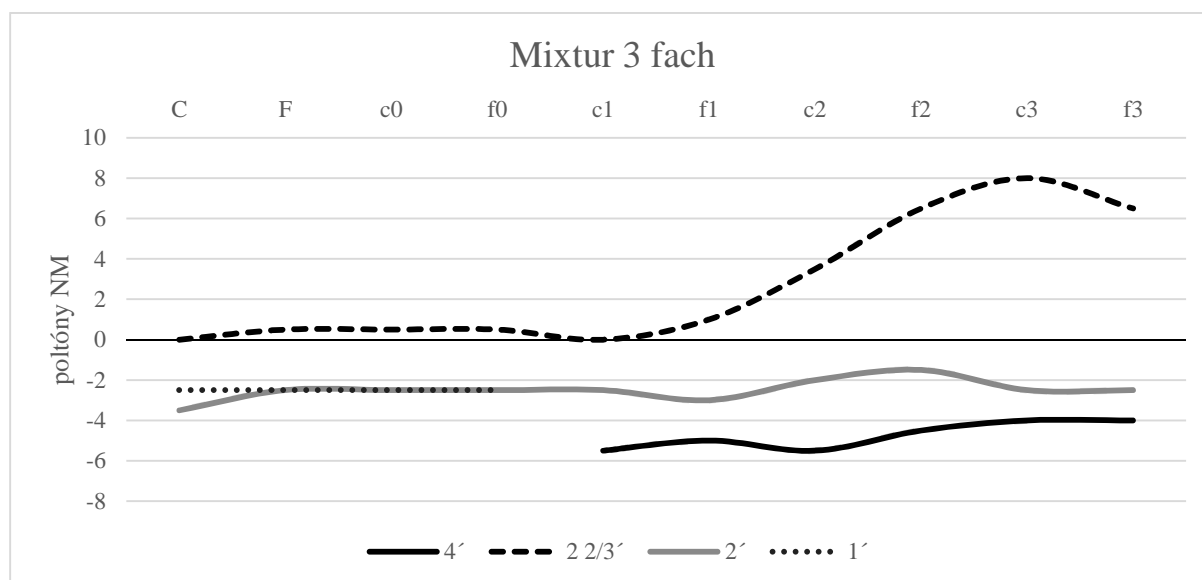
Tabuľka č. 7: Rozmery referenčných píšťal I. radu registra Mixtur 3 fach.

tón	poloha	Ø	š. v.	v.v.A	v.v.B	tón	poloha	Ø	š. v.	v.v.A	v.v.B
C	2'	47,7	36,3	9,7	-	f ¹	$2^{2/3}'$	20,0	11,1	3,5	4,6
F	2'	39,6	29,8	9,3	-	c ²	$2^{2/3}'$	16,6	10,0	3,2	4,0
c ⁰	2'	30,1	21,9	6,7	-	f ²	$2^{2/3}'$	15,1	9,1	2,6	3,2
f ⁰	2'	23,0	16,8	5,4	-	c ³	$2^{2/3}'$	12,5	7,2	2,0	2,7
c ¹	$2^{2/3}'$	24,3	14,0	4,7	5,7	f ³	$2^{2/3}'$	8,9	4,7	1,2	2,3

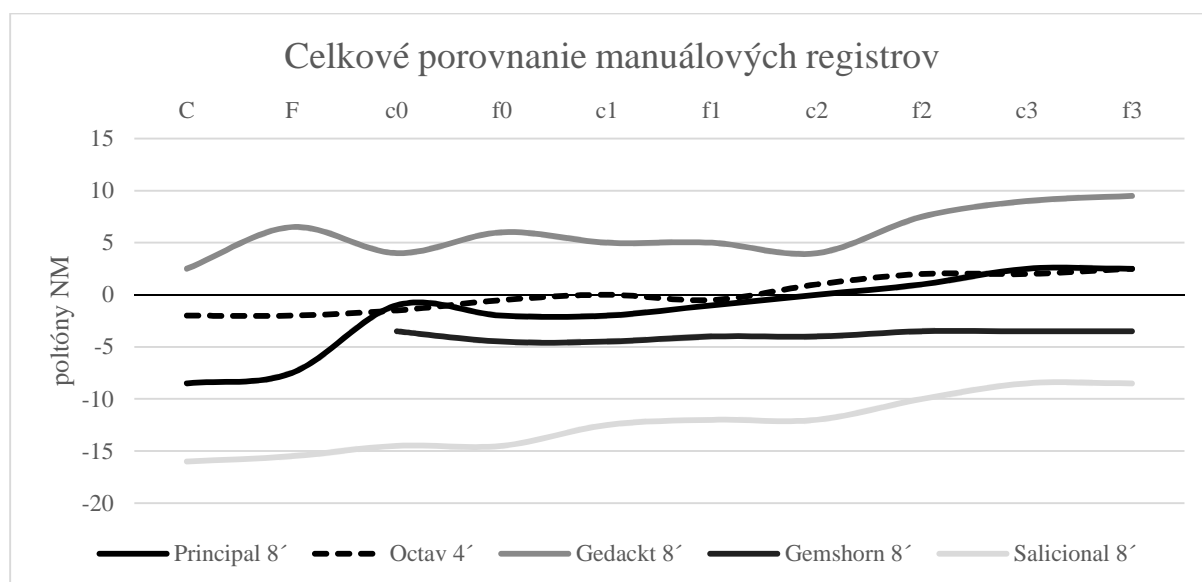
Tabuľka č. 8: Rozmery referenčných píšťal II. radu registra Mixtur 3 fach.

tón	poloha	Ø	š. v.	v. v.	tón	poloha	Ø	š. v.	v. v.
C	1´	29,5	20,9	6,2	f ¹	2´	13,8	10,2	3,4
F	1´	23,5	16,7	5,1	c ²	2´	10,5	7,2	2,5
c ⁰	1´	17,2	12,2	3,9	f ²	2´	8,3	5,7	2,0
f ⁰	1´	14,2	9,4	3,1	c ³	2´	6,1	3,6	1,9
c ¹	2´	17,1	12,2	4,0	f ³	2´	4,9	3,0	1,6

Tabuľka č. 9: Rozmery referenčných píšťal III. radu registra Mixtur 3 fach.

Graf č. 6: Porovnanie jednotlivých zborov (zborny 4' a 1' tvoria jeden rad) registra Mixtur 3 fach s NM.

Graf č. 7: Celkové porovnanie manuálových registrov voči NM.

Medzi manuálovou a pedálovou vzdušnicu je ladiaca lavička. Usporiadanie tónov na pedálovej vzdušnici je obdobné ako na manuálovej vzdušnici, delenie na c a cis stranu je rovnaké. Tón c¹ je však na cs - strane, iste z priestorových dôvodov vedľa píšťaly h⁰.

Pedálová vzdušnica je v rovnakej výškovej rovine ako manuálová a stoja na nej dva registre (odpredu):

3. 5. 8. Cello 8´

V celom rozsahu otvorenej cylindrickej ostro intonovanej píšťaly zo zinku, s vysadenými polkruhovitými hornými i dolnými lábiami. Všetky píšťaly majú drevený intonačný valček.

tón	Ø	tón	Ø	tón	Ø	tón	Ø	tón	Ø
C	84	F	70	B	56	ds ⁰	45	gs ⁰	38
Cs	80	Fs	67	H	55	e ⁰	43	a ⁰	36
D	77	G	64	c ⁰	51	f ⁰	41	b ⁰	34
Ds	76	Gs	62	cs ⁰	49	fs ⁰	39	h ⁰	33
E	72	A	59	d ⁰	46	g ⁰	39	c ¹	32

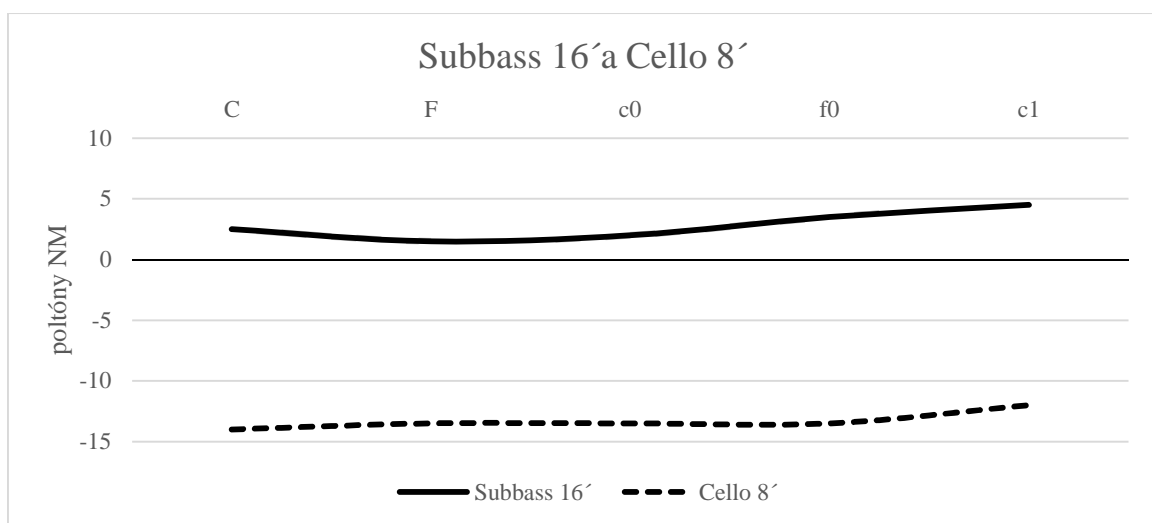
Tabuľka č. 10: Rozmery referenčných píšťal registra Cello 8´.

3. 5. 9. Subbass 16´

V celom rozsahu drevené kryté píšťaly, s vysokými, segmentovými výrezmi.

tón	hlbka	š. v.	v. v. A	v. v. B	tón	hlbka	š. v.	v. v. A	v. v. B
C	171,0	134,5	53,2	69,8	f ⁰	83,4	65,2	26,4	34,1
F	134,8	135,2	106,6	41,2	c ¹	64,5	49,7	25,1	29,2
c ⁰	100,2	99,6	77,8	32,1					

Tabuľka č. 11: Rozmery referenčných píšťal registra Subbass 16´.

Graf č. 8: Porovnanie pedálových registrov Subbass 16´ a Cello 8´ s NM.

4. REŠTAUROVANIE V ROKU 2014 / 2015

Reštaurovanie organovej skrine i povrchovú úpravu hracieho stola realizoval Mgr. František Šmigrovský, člen KR SR s pridelenou špecializáciou S1. Realizátor je predkladateľom samostatnej dokumentácie, ktorá preto netvorí súčasť tejto správy.

Reštaurovanie nástrojovej časti organa bolo realizované v súlade s rozhodnutím, ktoré vydal KPÚ Žilina pod číslom: KPUZA-2014/12591-2/43464/PIE zo dňa 7. 7. 2014 (str. 44).

Reštaurovanie bolo realizované kombináciou konzervačnej a rekonštrukčnej metódy. Použité boli pracovné postupy, materiály a ich spracovanie výlučne v intenciách staviteľa nástroja, v štýle tzv. barokového organárstva. Na lepenie bol použitý výlučne kostný glej v teplej forme. Všetky vykonané reštaurátorské práce boli realizované na prísnom princípe reverzibility. Na čistenie tzv. „suchou parou“ bol použitý prístroj Elmasteam 5000 s tlakom 8 bar. Na impregnovanie proti drevokaznému hmyzu a hubám bol aplikovaný chemický prípravok Lignofix – Varhany II na syntetickej báze.

4. 1. Hrací stôl

Silne znečistený hrací stôl bol úplne rozobraný a vyčistený. Všetky časti traktúr boli očistené a impregnované proti drevokaznému hmyzu a hubám. Poškodené, alebo voľné matice traktúr manuálu a pedálovej spojky boli vymenené za repliky. Obnovou prešla aj registrová doska a obe klaviatúry. U manuálovej klaviatúry boli vymenené filcové dorazy pod klávesmi a kožená výstelka pre vodiace kolíky. Nepôvodné poťahy celých (dlhších) manuálových kláves boli nalepené pri predchádzajúcej oprave nástroja, pravdepodobne v roku 1949. Vyrezané boli z plastu mimoriadne nepresne, takmer amatérskym spôsobom. Pri reštaurovaní boli poťahy (tasty) nahradené novými plastovými klavírovými poťahmi od firmy Petrof – Hradec Králové.

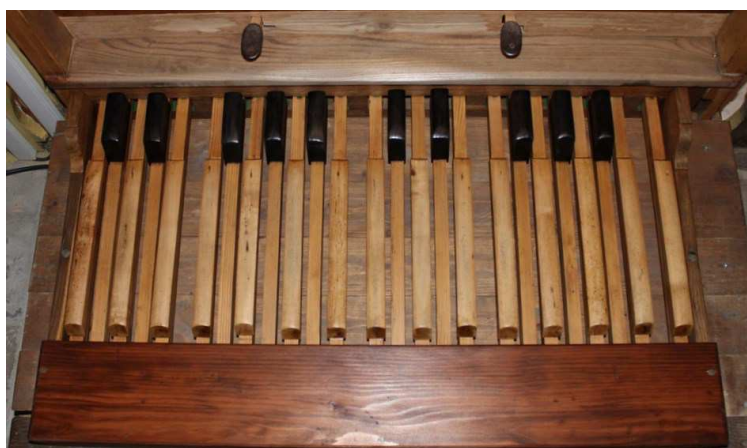

Obr. č.15: Pohľad na hrací stôl po reštaurovaní.

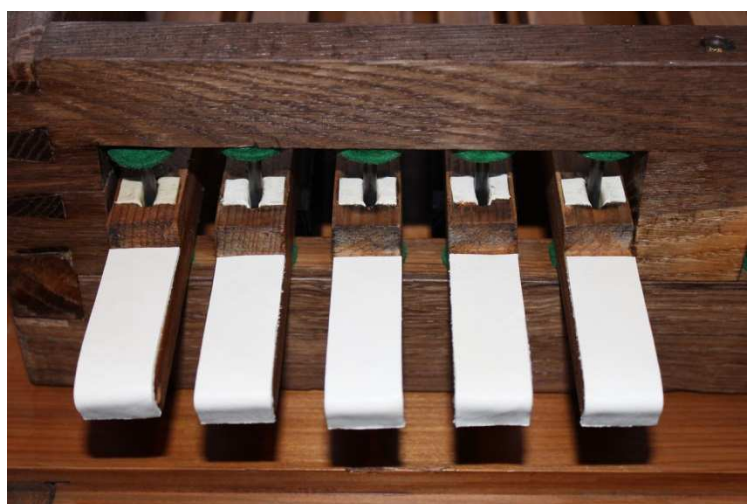
Pedálová klaviatúra bola úplne demontovaná, očistená a impregnovaná. Rozgelejené časti boli opäť zlepené. Poškodenia boli doplnené, filcové a kožené dorazové plochy vymenené. Obnovilo sa tiež čierne morenie kratších kláves.

Obr. č. 16: Pedálová klaviatúra pred reštaurovaním.

Obr. č. 17: Pedálová klaviatúra po reštaurovaní – osadená v hracom stole.

Obr. č. 18: Pedálová klaviatúra po reštaurovaní - detail kožovania.

4. 2. Traktúry

Všetky časti traktúr boli z organa demontované, očistené a impregnované. Poškodené (zlomené) abstrakty boli zlepené. „Dorazy“ na abstraktoch, ktoré boli prakticky všetky uvoľnené, boli nanovo zalepené. Keďže abstrakty sú fixované v uholníkoch aj oceľovým perom, chýbajúce drevené „dorazy“ nemali vplyv na funkčnosť. Preto veľa týchto dorazov chýbalo (cca 35). Tieto boli nahradené replikami. Ťahanie abstraktov len cez oceľové pero však malo za následok deformáciu otvoru v abstrakte, či dokonca jeho rozštípenie. Konce takýchto abstraktov boli vymenené.

Obr. 19: Impregnácia častí traktúr ponorom.

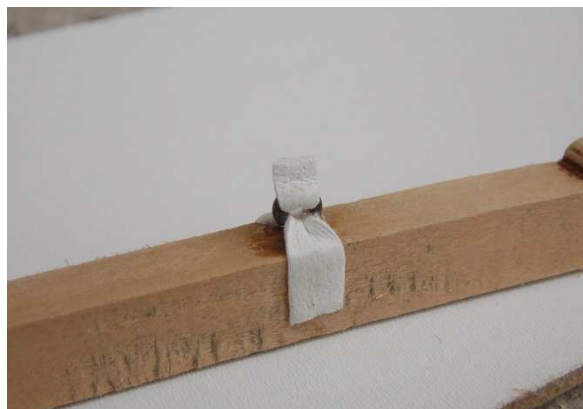

Obr. 20: Pohľad na časť traktúr v hracom stole pred reštaurovaním, vidno i odpadnuté „dorazy“ abstraktov.

Obr. č. 21: Rovnaký záber ako na obr. č. 20 - stav po reštaurovaní.

Pôvodne kožované spoje abstraktov s jednoramennými pákami (54 ks) v sokli organa bolo rekonštruované.

Obr. 22a, 22b: Okožovanie kovového oka jednoramennej páky hracej traktúry pred a po reštaurovaní.

Obr. 23: Detail prepojenia abstraktov cez sústavu jednoramenných pák - stav po reštaurovaní.

Konštrukčné drevené prvky traktúr (stojky, podpory...) boli rovnako očistené, impregnované a nanovo fixované zreštaurovanými pôvodnými kovovými skrutkami.

Obr. 24: Pôvodné skrutky - výber typov - pred a po reštaurovaní.

4. 3. Vzduchové kanály (vzduchovody)

Všetky vzduchovody boli z organa demontované, očistené, pôvodné, no vlhkosťou poškodené oblepenie modrým papierom bolo odstránené suchou parou. Následne boli vzduchovody pretesnené, praskliny zaglejené, impregnované a bolo nanovo obnovené oblepenie papierom rovnakého typu. Dosadacie tesniace plochy boli prekožované.

Nevhodné čerpadlo vzduchu umiestnené na schodisku za organom bolo už pred reštaurovaním vlastníkom pamiatky vymenené za nové (výrobca Könyves és Fia, typ: LVM-008 120/400, výrobné číslo 140120). Po reštaurovaní je čerpadlo situované do organovej skrine pod mechom na c strane nástroja.

Obr. č. 25: Pohľad do sokla c-strany organa po reštaurovaní, pod mechmi je umiestnené čerpadlo vzduchu.

4. 4. Sústava mechov

Organové mechy boli pred reštaurovaním v havarijnom stave. Napriek viacerým čiastkovým opravám boli oba mechy silne opotrebované a na viacerých miestach netesné.

Obr. č. 26: Amatérsky sanovaný roh čerpaceho mechu – stav pri demontáži.

Po demontáži mechu z organu a jeho odvoze do ateliéru, boli z mechu odstránené všetky kože i deštruovaný modrý tesniaci papier. Keďže čerpací klinový mech je demontovateľný, bol aj tento oddelený od zásobného mechu. Šitie bočných, pohyblivých dosák oboch mechov (tzv. faldov) bolo natoľko poškodené, že oba mechy (zásobný i čerpací) boli úplne demontované na jednotlivé faldy.

Pre zaručenie tesnosti boli pôvodne vnútorné strany mechu oblepené novinovým papierom. Spoľahlivosť tohto primitívneho spôsobu tesnenia veľkých plôch je však sporná. Jednotlivé výplne i kazety samotné, vlastnou rozťažnosťou papier v spojoch úplne potrhali. Novinové správy však pomohli datovať obdobie vzniku nástroja. Uvedené letopočty sa pohybujú medzi rokmi 1904 – 1906.

Keďže mechy sa zvyčajne vyrábali v prvej fáze novostavby, nástroj môžeme datovať do rokov 1906 / 1907.

Obr. č. 27: Detail reklamného inzerátu z novín nalepených na ráme čerpaceho mechu.

Obr. č. 28: Vnútro zásobného mechu počas demontáže.

Tesnenie kazetových spojov papierom sa všeobecne považuje za neprofesionálne a z dlhodobého hľadiska za nespoľahlivé. To sa potvrdilo i v tomto prípade. Papier nespĺňal svoju úlohu, v miestach pružných spojov bol roztrhaný. Preto boli novinové polepy fotograficky zdokumentované a odstránené.

Obr. č. 29: Spodná doska mechu po demontáži faldov, vidno Neusserovo „tesnenie“ novinovým papierom.

Spoje medzi rámom a kazetami boli pri reštaurovaní prelepené pásmi kože a následne bola celá doska prelepená novinovým papierom súčasnej tlače podľa vzoru Karola Neussera.

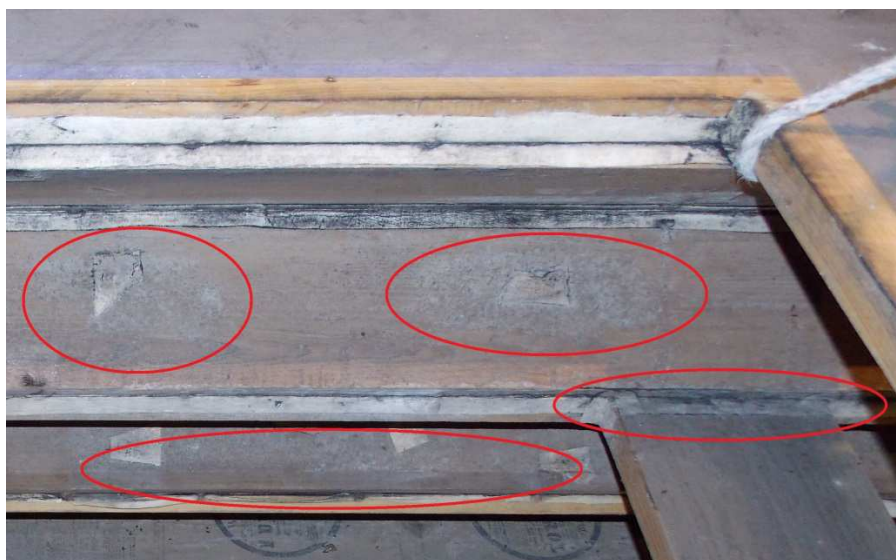
Obr. č. 30: Spodná doska mechu po reštaurovaní. Spojy boli utesnené kožou, rekonštruované bolo aj pôvodné oblepenie súdobou tlačou.

Mechy boli pred reštaurovaním silne deštruované vlhkosťou, akoby do nástroja dlhodobo vnikala voda. I dnes sa medzi organistami živí mýtus o potrebe nádob s vodou v organe. Táto forma zvlhčovania vzduchu má pomôcť dožívajúci organ „udržať pri živote“. Opak je však pravdou. Drevná hmota v nástroji pôsobením vlhkosti napučí, čo niekedy môže pomôcť, no takmer vždy ublíži (korózia, netesnosti, poškodenia glejených spojov etc.). Počas reštaurovania podal istý farič svedectvo, že v snahe zvýšiť v nástroji vlhkosť, „sme mechy i zadné píšťaly polievali vodou“! Toto tvrdenie dokazujú viaceré zistenia:

1. poškodené boli viaceré spoje lepené kostným glejom;
2. uvoľnené kožené pásy v mechoch (obr. 31);
3. stopy po zasušenej plesni - plošne vo vnútri mechov (obr. 32);
4. zatečené, odlepené a zvlhčené krycie prelepy modrým papierom (obr. 33);
5. zalepené zátky o telá píšťal Subbasu 16´ - glej sa rozpustil, prenikol kožou a opäť zaschol (obr. 34);
6. značná časť píšťal Subbasu mala rozglejené steny (obr. 35, 36);

Obr. č. 31: Odlepený pás tesniacej kože v zásobnom mechu.

Obr. č. 32: Vnútorne časti zásobného mechu – označené sú stopy po plesniach.

Obr. č. 33: V minulosti zatečený papierovaný rám vzdušnice Cs- strany.

Obr. č. 34: Prilepené tesnenie zátky Subbasu16' - po náročnom odstránení drevenej časti zátky.

Obr. č. 35, 36: Rozglejené písťaly registra Subbas 16' vplyvom zatekania vody do nástroja.

Obr. č. 37: Vnútorná časť zásobného mechu – stav pred reštaurovaním.

Obr. č. 38: Roztiahnutý zásobný mech pred očistením a odstránením kože a papiera.

Pri reštaurovaní boli mechy úplne rozobrané na jednotlivé dosky. Rekonštruované bolo šitie, nahradená bola všetka koža. Pri skladaní boli použité pracovné postupy zhodné s postupmi staviteľa. Obnovené boli i všetky ventily.

Obr. č. 39: Vnútorý roh zásobného mechu pred reštaurovaním.

Obr. č. 40: Vnútorý roh zásobného mechu po reštaurovaní.

Vrchné krycie dosky mechu sú riešené ako zapustené kastlíky, v ktorých je uložená záťaž mechu. Záťaž slúži na presné nastavenie tlaku vzduchu v zásobnom mechu. I v tomto prípade boli a sú použité klasické tehly z pálenej hliny. Kastlíky sú pre utesnenie spojov nanovo prelepené kožou. Kryty pre tieto „úložné boxy“ sme len očistili a impregnovali. Na rozdiel od mechov zostal na nich z didaktických dôvodov zachovaný pôvodný modrý papier.

Obr. č. 41: Pohľad na zreštaurovaný mech v organe pred osadením tehlovej záťaže.

Obnovou prešli aj „nožnicové pánty“ mechu, ktoré boli poškodené, a to najmä zadný pánt pod cis stranou. Ten sa dokonca v čase pred reštaurovaním úplne z mechu uvoľnil a poškodil hriadeľovú dosku pedálu.

4. 5. Vzdušnice

Po demontáži písťal a písťalnic, odstránení tesniaceho papiera a kašmírového tesnenia, boli vzdušnice vyčistené. Prepážky kanciel boli na mnohých miestach to do takej miery napadnuté drevokazným hmyzom, že boli čiastočne deštruované. Doplnené boli viacnásobným tmelením, na plochách spojov preventívne prelepené tenkou kožou (Spaltleder).

Obr. č. 42: Deštrukcia stien registrových kanciel drevokazným hmyzom.

Obr. č. 43: Registrové kancely po vyčistení a oprave deštruovaných častí.

Kuželové ventily boli očistené a skontrolované, netesné boli nanovo okožované. Vodiace osky boli očistené, vyrovnané, veľmi ohnuté či poškodené boli vymenené.

Po odstránení krytu registrových kanálov bola odpojená registrová traktúra vedená k ventilom. Jej abstrakty boli reštaurované rovnako, ako ostatné abstrakty v nástroji. Registrové ventily boli demontované, očistené, nanovo pretesnené kožou (Wentilleder). Prelepené kožou tiež boli spoje medzi registrovými kancelami v registrovom kanáli.³

Spätné ventily pre transmisiiu Gemshorn/Gedackt v rozsahu 12 tónov (C – H) boli vymenené (24 ks), rovnako aj ich „dorazy“ z oceleového drôtu. Tieto boli vymenené za mosadzné, aby nedochádzalo korózii (čo sa stalo ich predchodcom osudné). Prístup k spätným ventilom je z spodnej strany vzdušnice, uzatvárajú sa dreveným krytom. Pôvodné kryty (c a cs strana) boli drevokazným hmyzom natoľko deštruované, že museli byť nahradené. Pôvodné kryty boli impregnované a pietne uložené spolu s ostatnými artefaktmi v podstavci skrine. Nové kryty sú na celej dosadacej ploche prelepené kožou.⁴

Napokon bola celá vzdušnica impregnovaná proti drevokaznému hmyzu. Píšťalnice i lavičky boli navyše okrem očistenia suchou parou a impregnovania namočené v spevňujúcom roztoku Solakryl BT 55.

Po zatesnení registrových kancel bola vyskúšaná tesnosť kuželových ventilov, i spätných klapiek. Všetky skrutky nástrojovej časti organa boli reštaurované a konzervované. Zničené boli nahradené štýlovými replikami.

Treba sa tu ešte zmieniť o lavičkách kovových píšťal vyrobených z hruškového dreva. Niektoré boli už od výroby veľmi nekvalitne vypracované (z úsporných dôvodov použitie tenkých, zle ohobľovaných dosiek). Poniektoré mali vrtania pre píšťaly tak na tesno, že píšťaly sa v nich buď deformovali, alebo poškodili lavičku samotnú (najmä veľké zinkové píšťaly). Kritické miesta preto boli zosilnené prilepením bočných drevených výstuh.

Obr. č. 44: Lavička cis-strany registra Cello 8' pred reštaurovaním.

Obr. č. 45: Lavička cis strany registra Cello 8' po reštaurovaní- osadená na vzdušnici.

³ Pozri fotografie v stati *Technické riešenie organa*.

⁴ Fotografie reštaurovaných spätných ventilov (klapiek) pozri v stati *Technické riešenie organa*.

Obr. č. 46: Zosilnenie steny lavičky Cello C - strany.

4. 6. Drevené píšťaly

Drvivá väčšina drevených píšťal organa bola mimoriadne deštruovaná drevokazným hmyzom. I preto drvivá väčšina z nich pred reštaurovaním dlhodobo nehrala. Tento problém sa týkal najmä krytých píšťal (Gedackt 8', Subbass 16').

Obr. č. 47: Totálne deštruované zátky píšťal registra Gedackt 8'.

Deštrukciu drevokazným hmyzom možno dobre dokumentovať na príklade drevených otvorených píšťal registra Principal 8'. Zjavne sa už pri projektovaní stala chyba a muselo byť umiestnenie nôh píšťal na jadrách zmenené. Na zaslepenie starých dier bolo použité lipové (??) drevo, ktoré bolo už onedlho úplne rozožrané.

Obr. č. 48: „Plomby“ na dolných stranách jadier píšťal Principalu 8'.

Po demontáži z nástroja a prevoze do dielne boli píšťaly očistené. Na všetkých boli demontované bukové predkrývky. Keďže väčšina skrutiek bola úplne zhrdzavená museli byť odvŕtané a nahradené replikami. Pri demontáži predkrýviek sa ukázala závažnosť stavu. Jadrá dvojlábiových píšťal, konštrukčne oslabené pre prívod vzduchu do dvoch výrezov, sa rozpadli na dve časti. Prispelo k tomu aj to, že ktorýsi „organár“ riešil uvoľnené jadrá píšťal tak, že ich z bočnej strany jednoducho priklincoval!

Obr. č. 49: Jadrá diskantových píšťal registra Gedackt 8'.

Rozpadnuté časti boli v ateliéri očistené, znovu zlepené a petrifikované ponorom v prípravku Solakryl BT 55.

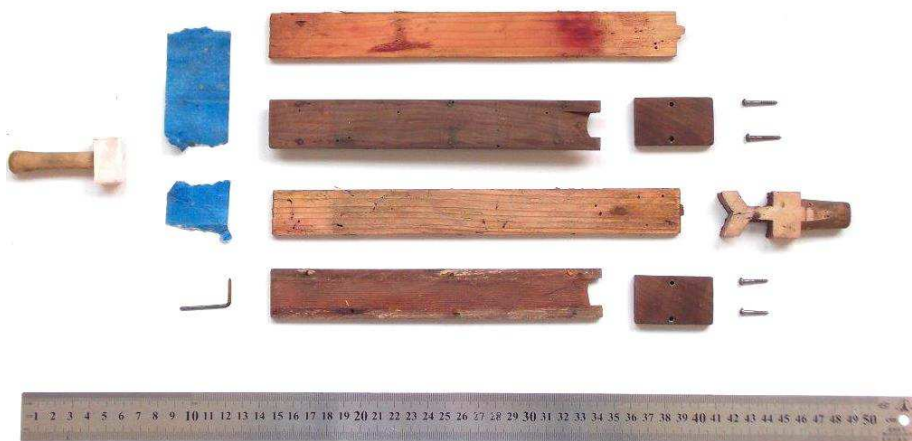
Obr. č. 50: Na „súčiastky“ rozpadnuté jadro píšťaly registra Gedackt 8'.

Zátka drevených píšťal mali poškodené kožené tesnenie (od „zalievania vodou“). Všetky zátky drevených píšťal boli pre poškodenia prekožované.

Obr. č. 51: Vnútro píšťaly registra Subbass 16' po vytiahnutí zátky.

Nie všetky píšťaly sa podarilo v prvej fáze reštaurovania obnoviť s pozitívnym výsledkom. U silne deštruovaných píšťal museli byť niektoré ich steny vymenené. Išlo o píšťaly z registra Gedackt 8', tóny e^1 a b^2).

Obr. č. 52: Píšťala b^2 z registra Gedackt 8' počas reštaurovania v ateliéri.

Píšťala Gedackt 8' b^2 , bola úplne rozobraná a vymenené boli obe deštruované bočné steny.

Nakoniec bolo na drevených krytých píšťalách obnovené Neusserove oblepenie modrým papierom pri ich ústí, ktoré malo funkciu zosilnenia spojov v tej časti píšťaly, kde na vnútorné steny tlačí zátka.

Obr. č. 53: Píšťala b^2 z registra Gedackt 8' - stav po reštaurovaní.

4. 7. Kovové píšťaly

Po demontáži a dokumentácii boli všetky kovové píšťaly očistené suchou i mokrou cestou. Píšťaly z organového kovu kúpeľom vo vode s malým obsahom saponátu, následne prepláchnuté v destilovanej vode. Korpusy (telá) píšťal s ladičkami boli vyrovnané, poškodené ladiace expresie opravené, prípadne vyletované.

Obr. č. 54: Píšťala d⁰ z registra Mixtur - III. rad počas reštaurovania. Deformáciu spôsobilo neodborné, až barbarské ladenie.

Obr. č. 55: Detail ladičky píšťaly z obr. 54 - stav po reštaurovaní.

Píšťaly ladené „na presno“ mali po predchádzajúcich ladeniach poškodené ústia. Pri reštaurovaní boli píšťaly vyrovnané a ústia vyletované. Chýbajúce píšťaly boli doplnené (Mixtur III. rad: H, h⁰).

Obr. 56: Píšťala registra Mixtur dis³ 2´rad - silne poškodená tesne nad jadrom.

Obr. č. 57: Pohľad na píšťalu z obr. 56 – stav po reštaurovaní.

Prospektové nepôvodné píšťaly boli očistené suchou cestou a poškodené ladiace expresie boli opravené. Tieto nehodnotné píšťaly neboli reštaurované, keďže sa v blízkej budúcnosti počítá s ich výmenou. Povrchová úprava pôvodných zinkových píšťal vo vnútri nástroja bola ponechaná. Hliníkový náter bol odstránený iba zo zinkových píšťal Mixtúry, nakoľko z týchto píšťal sa farba olupovala. Píšťaly sme ponechali bez povrchovej úpravy.

4. 8. Intonácia a ladenie

Nástroj nebol od postavenia zásadne preintonovaný. Vyrovnanie intonácie určoval pôvodný tlaku vzduchu 92 mm V. S. (záťaž na mechoch boli pôvodné, zabeďnené, takže neprišlo k ich zmene) a od pôvodného tvaru nôh. Vo všeobecnosti možno povedať že Neusser aplikoval ešte stále intonáciu „na plný vzduch“, ktorá bola už v dobe vzniku nástroja anachronizmom. Najmä jej spojenie s registrovými kancelami prináša nemalé problémy (tzv. hapkanie, či kolísanie zvuku pri nasadení tónu). Neusser bol však s týmto problémom dobre oboznámený a vedel menzúrovať registrové kancely a kuželové ventily tak, aby tento efekt minimalizoval.

Vyrovnanie intonácie u drevených píšťal bolo i tak mimoriadne problematické. Výrezy niektorých píšťal sú tak vysoké, že ani maximálny prívodu vzduchu do píšťaly neumožňuje často žiadané dynamické zosilnenie. Problém mal už staviteľ, ktorý hľadal riešenie v dodatočnom vylievaní píšťal bolusovou červenou farbou. Iba tak si vieme vysvetliť úpravu 16 píšťal v registri Gedeckt 8'. Jedná sa o píšťaly: $c^1 - g^1$, $a^1 - c^2$, d^2 , b^2 , e^3 .

Podľa najzachovalejších ladičiek bola obnovená i pôvodná výška ladenia na 434,0 Hz pri 19° C teploty vzduchu v kostole. Ladenie je rovnomerne temperované.

4. 9. Technické časti organovej skrine

V rámci reštaurovania nástrojovej časti bola obnovená nie len povrchová úprava vnútorných dyhovaných častí hracieho stola (orechová dyha), ale aj ukazovateľ stavu mechu (obr. 34). Poškodeniu v minulosti dochádzalo i vďaka konštrukčnej chybe staviteľa. Pri úplnom otvorení horných bočných dverí organovej skrine na cis strane do krajnej polohy, tlačili dvierka na kruhový rám ukazovateľa. Pred reštaurovaním bol rámik popraskaný, no kompletný. Zachovalo sa i neporušené okrúhle krycie sklo a sústružená ručička ukazovateľa. I preto sa podarilo toto zaujímavé technické zariadenie zreštaurovať s pozitívnym výsledkom.

Obr. č. 58a, 58b: Ukazovateľ stavu mechu pred a po reštaurovaní.

5. ZÁVER

Proces reštaurovania prebiehal v nadväznosti na *Posudok, návrh na reštaurovanie nástrojovej časti organa* zo dňa 20. júna 2014 a samotný priebeh reštaurovania nepriniesol žiadne nové zistenia.

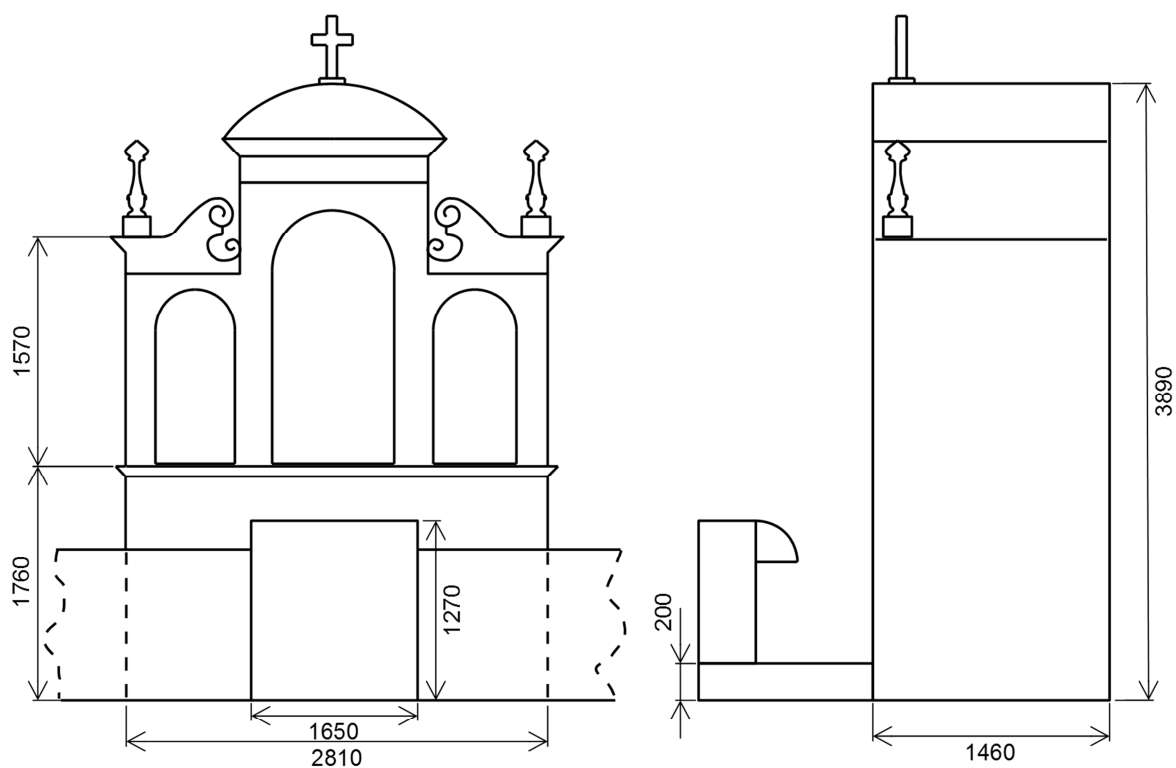
Výsledkom reštaurovania bolo obnovenie nástroja v jeho zvukovej i výtvarnej rovine a zároveň dosiahnutie na Slovensku ojedinelej symbiózy - zreštaurovanej architektonickej i audiovizuálnej pamiatky.

Ján Valovič
reštaurátor - organár

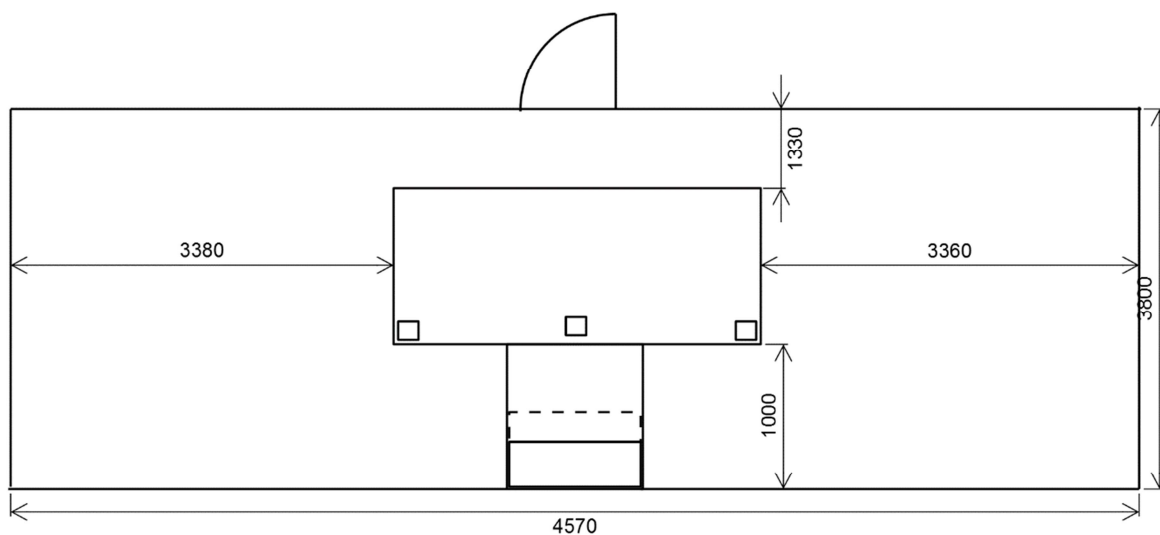

6. PRÍLOHY

6. 1. Obrazové prílohy – kótovanie pozície organa

Obr. č. 59: Zakreslenie a zameranie organovej skrine (čelný pohľad a bokorys).

Obr. č. 60: Zakreslenie a zameranie organovej skrine (pôdorys).

6. 2. Zoznam obrázkov

- Obr. 1: Sústava jednoramenných pák Cis strany manuálovej hracej traktúry - stav po reštaurovaní. (s. 6)
- Obr. 2: Detail kožovania kovového očka jednoramennej páky - stav po reštaurovaní. (s. 6)
- Obr. 3: Hriadeľová doska, nad ňou sústava dvojramenných pák pedálovej hracej traktúry - stav pred reštaurovaním. (s. 7)
- Obr. 4: Pohľad do registrového kanála na abstrakty, ktoré otvárajú ventily - stav po reštaurovaní. (s. 7)
- Obr. 5: Prepojenie abstraktov s uholníkmi hracej traktúry (pohľad do spodnej časti hracieho stola) - stav po reštaurovaní. (s. 8)
- Obr. 6: Pohľad na čiastočne demontované tónové lišty manuálu a otvorené komory transmisie Gedackt / Gemshorn - stav pred reštaurovaním. (s. 8)
- Obr. 7: Pohľad do „komôr“ transmisie Gedackt / Gemshorn so spätnými ventilmi a ich „dorazmi“ v otvorenej polohe - stav po reštaurovaní. (s. 9)
- Obr. 8: Registrové manubriá a firemný nápis - stav po reštaurovaní. (s. 10)
- Obr. 9: Celkový pohľad na hrací stôl nástroja - stav po reštaurovaní. (s. 10)
- Obr. 10: Zariadenie pedálovej spojky v hracom stole (s. 11)
- Obr. 11: Ramienka pedálovej spojky vo vypnutej polohe - stav po reštaurovaní. (s. 11)
- Obr. 12: Spojenie páky calcanta s čerpacím mechom - stav po reštaurovaní. (s. 12)
- Obr. 13: Sústava mechov so zvislým vzduchovodom – stav po reštaurovaní. (s. 12)
- Obr. 14: Dvojfaldový zásobný mech francúzskeho typu - stav po reštaurovaní. (s.13)
- Obr. 15: Pohľad na hrací stôl po reštaurovaní. (s. 21)
- Obr. 16: Pedálová klaviatúra pred reštaurovaním. (s. 22)
- Obr. 17: Pedálová klaviatúra po reštaurovaní - osadená v hracom stole. (s. 22)
- Obr. 18: Pedálová klaviatúra po reštaurovaní - detail kožovania. (s. 22)
- Obr. 19: Impregnácia častí traktúr ponorom. (s. 23)
- Obr. 20: Pohľad na časť traktúr v hracom stole pred reštaurovaním. (s. 23)
- Obr. 21: Rovnaký záber ako na obr. č. 20 - stav po reštaurovaní. (s. 23)
- Obr. 22a, 22b: Okožovanie kovového očka jednoramennej páky hracej traktúry pred a po reštaurovaní. (s. 24)
- Obr. 23: Detail prepojenia abstraktov cez sústavu jednoramenných pák - stav po reštaurovaní. (s.24)
- Obr. 24: Pôvodné skrutky - výber typov - pred a po reštaurovaní. (s. 24)
- Obr. 25: Pohľad do sokla c strany organa po reštaurovaní. (s. 25)
- Obr. 26: Amatérsky sanovaný roh čerpacieho mechu - stav pri demontáži. (s. 26)
- Obr. 27: Detail reklamného inzerátu z novín nalepených na ráme čerpacieho mechu. (s. 26)
- Obr. 28: Vnútro zásobného mechu počas demontáže. (s. 27)
- Obr. 29: Spodná doska mechu po demontáži faldov. (s. 27)
- Obr. 30: Spodná doska mechu po reštaurovaní. (s. 28)
- Obr. 31: Odlepený pás tesniacej kože v zásobnom mechu. (s. 29)
- Obr. 32: Vnútorne časti zásobného mechu - označené sú stopy po plesniach. (s. 29)
- Obr. 33: V minulosti zatečený papierovaný rám vzdušnice Cs- strany. (s. 29)
- Obr. 34: Prilepené tesnenie zátky Subbasu16´. (s. 30)

- Obr. č. 35, 36: Rozglejené píšťaly registra Subbas 16'. (s. 30)
- Obr. č. 37: Vnútorná časť zásobného mechu - stav pred reštaurovaním. (s. 31)
- Obr. č. 38: Roztiahnutý zásobný mech pred očistením a odstránením kože a papiera. (s. 31)
- Obr. č. 39: Vnútorný roh zásobného mechu pred reštaurovaním. (s. 32)
- Obr. č. 40: Vnútorný roh zásobného mechu po reštaurovaní. (s. 32)
- Obr. č. 41: Pohľad na zreštaurovaný mech v organe pred osadením tehlovej záťaž. (s. 33)
- Obr. č. 42: Deštrukcia stien registrových kanciel drevokazným hmyzom. (s. 34)
- Obr. č. 43: Registrové kancely po vyčistení a oprave deštruovaných častí. (s. 34)
- Obr. č. 44: Lavička cis strany registra Cello 8' pred reštaurovaním. (s. 35)
- Obr. č. 45: Lavička cis strany registra Cello 8' po reštaurovaní. (s. 35)
- Obr. č. 46: Zosilnenie steny lavičky Cello C-strany. (s. 36)
- Obr. č. 47: Totálne deštruované zátky píšťal registra Gedackt 8'. (s. 36)
- Obr. č. 48: „Plomby“ na dolných stranách jadier píšťal Principalu 8'. (s. 36)
- Obr. č. 49: Jadrá diskantových píšťal registra Gedackt 8'. (s. 37)
- Obr. č. 50: Na „súčiastky“ rozpadnuté jadro píšťaly registra Gedackt 8'. (s. 37)
- Obr. č. 51: Vnútro píšťaly registra Subbass 16' po vytiahnutí zátky. (s. 38)
- Obr. č. 52: Píšťala b^2 z registra Gedackt 8' počas reštaurovania v ateliéri. (s. 38)
- Obr. č. 53: Píšťala b^2 z registra Gedackt 8' - stav po reštaurovaní. (s. 38)
- Obr. č. 54: Píšťala d^0 z registra Mixtur - III. rad počas reštaurovania. (s. 39)
- Obr. č. 55: Detail ladičky píšťaly z obr. 54 - stav po reštaurovaní. (s. 39)
- Obr. č. 56: Píšťala registra Mixtur dis³ 2'rad - silne poškodená tesne nad jadrom. (s. 39)
- Obr. č. 57: Pohľad na píšťalu z obr. 56 – stav po reštaurovaní. (s. 39)
- Obr. č. 58a, 58b: Ukazovateľ stavu mechu pred a po reštaurovaní. (s. 40)
- Obr. č. 59: Zakreslenie a zameranie organovej skrine - čelný pohľad a bokorys. (s. 42)
- Obr. č. 60: Zakreslenie a zameranie organovej skrine - pôdorys. (s. 41)

6. 3. Zoznam tabuliek

- Tabuľka č. 1: Rozmery prospektových píšťal. (s. 13)
- Tabuľka č. 2: Rozmery referenčných píšťal registra Principal 8'. (s. 14)
- Tabuľka č. 3: Rozmery referenčných píšťal registra Octav 4'. (s. 14)
- Tabuľka č. 4: Rozmery referenčných píšťal registra Gedackt 8'. (s. 15)
- Tabuľka č. 5: Rozmery referenčných píšťal registra Gemshorn 8'. (s. 16)
- Tabuľka č. 6: Rozmery referenčných píšťal registra Salicional 8'. (s. 16)
- Tabuľka č. 7: Rozmery referenčných píšťal I. radu registra Mixtur 3 fach. (s. 17)
- Tabuľka č. 8: Rozmery referenčných píšťal II. radu registra Mixtur 3 fach. (s. 17)
- Tabuľka č. 9: Rozmery referenčných píšťal III. radu registra Mixtur 3 fach. (s. 18)
- Tabuľka č. 10: Rozmery referenčných píšťal registra Cello 8'. (s. 19)
- Tabuľka č. 11: Rozmery referenčných píšťal registra Subbass 16'. (s. 19)

6. 4. Zoznam grafov

Graf č. 1.: Porovnanie registra Principal 8´ s NM. (s. 14)

Graf č. 2: Porovnanie registra Octav 4´ s NM. (s. 15)

Graf.č. 3: Porovnanie registra Gedackt s NM. (s. 15)

Graf č. 4: Porovnanie registra Gemshorn s NM. (s. 16)

Graf č. 5: Porovnanie registra Salicional 8´ s NM. (s. 17)

Graf č. 6: Porovnanie jednotlivých zborov registra Mixtur 3 fach s NM. (s. 18)

Graf č. 7: Celkové porovnanie manuálových registrov voči NM. (s. 18)

Graf č. 8: Porovnanie pedálových registrov Subbass 16´ a Cello 8´ s NM. (s. 19)

6. 5. Kópia rozhodnutia KPÚ Žilina

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD ŽILINA

Mariánske námestie č. 19, 010 01 Žilina

Č. konania: KPUZA-2014/12591-2/43464/PIE
Vybavuje: Mgr. Jana Piecková, 041/245 28 24
V Žiline, dňa: 07.07.2014

ROZHODNUTIE

Krajský pamiatkový úrad Žilina, ako miestne a vecne príslušný správny orgán na úseku ochrany pamiatkového fondu podľa § 9 ods. 5 a § 11 ods. 1 zákona č.49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov a úprav (ďalej len „pamiatkový zákon“) v zmysle § 46 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov (ďalej len „správny poriadok“) na základe žiadosti Rímskokatolíckej cirkvi, Farnosti Dolná Tižina, 013 04 Dolná Tižina 222/2, v zastúpení administrátorom farnosti PaedDr. Lubomírov Vavrom **rozhodol** podľa § 33 ods. 6 pamiatkového zákona **o návrhu na reštaurovanie časti národnej kultúrnej pamiatky - nástrojovej časti ORGANU z rímskokatolíckeho kostola sv. Michala v Dolnej Tižine**, ktorý je zapísaný v Ústrednom zozname pamiatkového fondu v registri hnutelných národných kultúrnych pamiatok pod číslom 72/0 takto:

s c h v a ľ u j e

návrh na reštaurovanie pod názvom: „Organ v rímskokatolíckom kostole sv. Michala Archanjela v Dolnej Tižine – Posudok, návrh na reštaurovanie nástrojovej časti“ (ďalej len „Návrh na reštaurovanie“). Návrh na reštaurovanie vypracoval Ján Valovič v júni v roku 2014.

Krajský pamiatkový úrad Žilina k návrhu na reštaurovanie určuje podľa § 33 ods. 6 pamiatkového zákona nasledujúce podmienky pre realizáciu reštaurovania:

1. Po ukončení reštaurovania musí reštaurátor v zmysle § 33 ods. 5 pamiatkového zákona spracovať Dokumentáciu vykonaných reštaurátorských prác, ku ktorej Krajský pamiatkový úrad Žilina vydá v zmysle § 33 ods. 6 pamiatkového zákona osobitné rozhodnutie.
2. Dokumentácia vykonaných reštaurátorských prác musí byť reštaurátorom spracovaná v súlade s § 6 ods. 4 vyhlášky Ministerstva kultúry SR č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o ochrane pamiatkového fondu, ktorá presne vymedzuje formálny a obsahový rozsah dokumentácie.
3. V prípade zmien oproti predloženému Návrhu na reštaurovanie je nutné tieto zmeny špecifikovať a odôvodniť. Tiež je nutné zdokumentovať všetky prvky, ktoré budú z nástroja odstránené, resp. odstránené a nahradené novými.

ODÔVODNENIE

Krajskému pamiatkovému úradu Žilina bola dňa 01.07.2014 doručená žiadosť Rímskokatolíckej cirkvi, farnosti Dolná Tižina 222/2, 013 04 Dolná Tižina – správcu národnej kultúrnej pamiatky – organa z rímskokatolíckeho kostola sv. Michala v Dolnej Tižine o vydanie rozhodnutia o návrhu na reštaurovanie. Uvedená národná kultúrna pamiatka je

zapísaná v Ústrednom zozname pamiatkového fondu v registri hnutelných národných kultúrnych pamiatok pod číslom 72/0.

Predložený Návrh na reštaurovanie sa týka reštaurovania národnej kultúrnej pamiatky, preto Krajský pamiatkový úrad Žilina rozhodoval podľa § 33 ods. 6 pamiatkového zákona, v ktorom je uvedené, že *Krajský pamiatkový úrad vydá osobitné rozhodnutie o každom stupni reštaurátorskej dokumentácie.*

V zmysle § 33 ods. 1 pamiatkového zákona *reštaurovanie kultúrnej pamiatky (ďalej len „reštaurovanie“) podľa tohto zákona je osobitným druhom obnovy.*

Dňom doručenia podania bolo začaté správne konanie v súlade s § 18 ods. 2 správneho poriadku. O začatí správneho konania v súlade § 18 ods. 3 správneho poriadku neboli upovedomení iní účastníci konania, pretože konanie sa začalo na návrh účastníka konania a iní účastníci konania nie sú krajskému pamiatkovému úradu známi.

Krajský pamiatkový úrad Žilina predložené podanie preskúmal a na základe dostupných podkladov podľa § 33 ods. 6 pamiatkového zákona vo výrokovvej časti rozhodnutia uviedol, že schvaľuje predložený Návrh na reštaurovanie, ktorý posúdil po formálnej aj obsahovej stránke a skonštatoval, že bol vypracovaný v súlade s podmienkami určenými v rozhodnutí o zámere na reštaurovanie č. ZA-11/1507-02/PIE (zo dňa 21.12.2011).

Podmienky vo výrokovvej časti tohto rozhodnutia Krajský pamiatkový úrad Žilina určil v zmysle § 33 ods. 5 pamiatkového zákona a v zmysle § 6 ods. 4 vyhlášky Ministerstva kultúry SR č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o ochrane pamiatkového fondu. Dokumentáciu vykonaných reštaurátorských prác je nutné spracovať z dôvodu riadneho zdokumentovania skutočne vykonanej obnovy a všetkých reštaurátorských a rekonštrukčných zásahov do národnej kultúrnej pamiatky.

Toto rozhodnutie nenahrádza vyjadrenia iných orgánov štátnej správy a územnej samosprávy.

POUČENIE

Proti tomuto rozhodnutiu podľa § 53 a § 54 zákona č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov je možné podať odvolanie v lehote 15 dní od jeho doručenia na správnom orgáne, ktorý rozhodnutie vydal, t.j. na Krajskom pamiatkovom úrade Žilina. Odvolacím orgánom je Pamiatkový úrad Slovenskej republiky so sídlom v Bratislave. Rozhodnutie správnych orgánov v oblasti verejnej správy za podmienok ustanovených v zákone č. 99/1963 Zb. Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov je preskúmateľné súdom po vyčerpaní riadnych opravných prostriedkov.

Ing. Miloš Dudáš, CSC.
riaditeľ
Krajský pamiatkový úrad Žilina

Rozhodnutie sa doručí

Rímskokatolícka cirkev, Farnosť Dolná Tižina, 013 04 Dolná Tižina 222/2